



Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>



ASKOV LÆRLINGE

ÅRSSKRIFT 1989

UDGIVET AF
ASKOV HØJSKOLES ELEVFORENING
APRIL 1990

DANMARKS
PÆDAGOGISKE
BIBLIOTEK

ASKOV LÆRLINGE

ÅRSSKRIFT 1989

UDGIVET AF
ASKOV HØJSKOLES ELEVFORENING
APRIL 1990

ASKOV
LÆRLINGE

Omslaget tegnet af *Hans Chr. Hoier*

Trænger vi til en vækkelse i Danmark?

De fleste kender historien om den jyske bonde, der engang udtalte, at det var på Schrøders myter, han havde skabt og drevet sit mønsterlandbrug. Et konkret eksempel på, i hvilken grad åndens løsen kunne være bedrifter. Dengang. Mange har drømt om, at miraklet kunne gentage sig. Andre lever på det, der var, som om det også er Schrøders myter, der driver »Mejeriet Danmark« – eller »MD-Foods«.

Sandheden er nok den, at fra et vist punkt i udviklingen hører ånden op med at være drivkraften, andre kræfter tager over, og bekendelsen til det folkelige står i fare for at blive til ren retorik eller, hvad der er værre, at blive brugt til at legitimere bortfusioneringen af al folkelig indflydelse og ansvarlighed til over-folkelige kræfter og magtinteresser. – Vi har jo da gudskelov vore folkelige traditioner!

Men traditioner skal ikke dyrkes, de skal bruges, og bruges rigtigt, d.v.s. i overensstemmelse med deres ånd. Altså, siger nogle, må vi finde ud af, hvordan noget lignende kan gentages i vor tid. Så kan vi gøre os håb om at få en ny vækkelse at se. Man skal blot stille spørgsmålet: hvor er i dag den gruppe eller de grupper i samfundet, som ved hjælp af vækkelse og højskole kan løftes op samfundsmæssigt, uddannelsesmæssigt og økonomisk, som det skete med bondestanden dengang.

Altsammen udmærket. Men det kommer der bare ikke nogen folkelig vækkelse ud af, for der er ikke længere nogen grupper i samfundet, der blot tilnærmelsesvis repræsenterer folket, sådan som man med en vis ret kan sige, at bønderne gjorde det i forrige århundrede, og siden arbejderklassen. Men også den har som samlet samfundsklasse for længst rejst sig, som bønderne, og krævet – og fået – sin andel i samfundets goder og politisk medindflydelse. – Som samlet klasse. Tilbage er ganske vist både i by og på land grupper, som

ikke rigtig kom med, og hvis kår måske endog stadig forringes. Det er et samfundsproblem, som man ikke kan være opmærksom nok på, for disse grupper kan ikke, som samfundsklasserne i klassekampens æra, hæve sig ved egen eller ved højskolens hjælp. 1970'ernes marxistisk-socialistiske højskoler tog fejl på dette punkt. Det var en helt anden slags vækkelse, der var aktuel, og den kom da også til at præge både disse skoler og de andre, nemlig miljøbevægelsen.

Miljøbevægelsen blev 70'ernes og 80'ernes folkelige vækkelsesbevægelse. Den udgik ikke fra højskolerne, men det gjorde det 19. århundredes folkelige vækkelse heller ikke uden videre. Det var tværtimod dem, der muliggjorde højskolerne. Havde der ikke i forvejen været vækkelser, var der dengang næppe blevet oprettet ret mange højskoler. Der må være en jordbund, for at den folkelige oplysning kan få sin chance. Det forstod Grundtvig måske ikke helt, da han fremkom med sine tanker om en folkelig oplysning omfattende hele folket. Det var ikke den vækkelse, men en anden, der var den aktuelle – og mulige, nemlig den, der lå i direkte forlængelse af de gudelige vækkelser fra begyndelsen af århundredet. Det var den vækkelse, der greb højskoletanken og omformede den i sit billede, hvad Grundtvig da også efterhånden lærte at acceptere. Tingene måtte komme i naturens orden. Det havde han jo altid sagt.

Men tilbage til nutiden.

Overgangen fra den i virkeligheden rent økonomisk baserede tænkemåde, som var karakteristisk for klassesamfundets epoke, til den virkelighedsforståelse, der hører sammen med miljøbevidstheden, er endnu langt fra tilendebragt. Blandt andet har de fleste politiske partier vanskeligt ved at følge med i denne proces, fordi de selv er produkter af en anden tid, hvor man ikke tænkte i grænser, men udelukkende i kategorier som produktion, vækst og fordeling, en tid, hvor den politiske tænkning ikke som nu var tvunget til at være etisk i sit væsen.

Men selve forandringen fra den kun økonomisk bevidste forståelse til den miljøbevidste er en udvikling, der er uund-

gåelig, og forandringen er af den type, man betegner som irreversibel. D.v.s. man bliver aldrig mere fri for at tage miljøhensyn eller drive en ansvarlig energipolitik. Alt dette er ikke bare forbigående komplikationer, men tilføjer for al fremtid nogle dimensioner mere til det politiske virkelighedsbillede. At der *vækkes* en forståelse af dette, er en uomgængelig betingelse for menneskehedens fortsatte eksistens. Så stærkt siges det jo ofte, og med rette.

Det sker også, men endnu ikke hurtigt nok, for stærke kræfter, af dem man førhen kaldte progressive, holder igen, og støttes heri af de skribenter og andre, der for tiden nærmest hoverer over, at kommunismen nu endelig synes slået. Marxismen og socialismen har vist sig uanvendelige i praksis. Den liberal-kapitalistiske samfundsmodel har »sejret« og vil brede sig ud over hele kloden. Kampen mellem ideologierne er slut. Ja nogle svinger sig op til simpelthen at proklamere, at historien er forbi. Frigørelsens og oplysningens mål er nået.

Hvad man glemmer, er, at også den liberalistisk-kapitalistiske filosofi er forældet med dens forestillinger om ubegrænsede muligheder for produktion, vækst og konkurrence, og at selve drømmen om »frihedens rige« og historiens afslutning, er en af den slags utopier, som aldrig virkeliggøres i denne verden. For historien *kan* ikke overvindes. Den vågnende miljøbevidsthed forudsætter tværtimod en fundamental historisk forståelse af menneskelivet. Begreberne etik og historie lader sig ikke adskille. Uden for historien er der ingen etik, og uden etik ingen historie.

Så vidt den vågnende miljøbevidsthed. Og derfra til det fænomen, vi i det sidste års tid har været vidne til. En folkelig, national og politisk vækkelse går over Europa, først og fremmest Østeuropa og Sovjetunionen, men også herhjemme er »det folkelige« igen blevet et udtryk, man kan bruge. Også »det danske«, det »nationale«, vor »kulturelle egenart« m.m. tales der i dag frimodigt om. Rundt om ved universiteterne arbejder forskere med projekter om dansk identitet. Og folkeskolens nuværende noget abstrakt-demokratiske formålspagrav fra 1975 står foran en opstramning i retning af en

fremhævelse af skolens folkelige og kulturelle indhold, det vil i første række sige historie og dansk litteratur. Ja, eksemplerne er mangfoldige. Vi skal i fremtiden være os mere bevidst som danske, hedder det – underforstået: for at stå imod de tendenser i tiden, udadtil som indadtil, der kunne true vor folkelige identitet.

Men hvad er det da, der forener os som folk? Derom handler et lille skrift, som blev udgivet for snart 50 år siden, nærmere bestemt i 1942, en tid, hvor danskerne også – og dengang af mere forståelige grunde – var grebet af afmagtsfølelse og fik trang til at samles om det danske, de danske sange, den nationale litteratur, kort sagt alt, hvad der kunne bidrage til at fastholde den folkelige arv. På den måde skabte besættelsen som med et slag en folkelig vækkelse.

Forfatteren til det nævnte skrift var professor Hal Koch. Skriftet hed »Dagen og Vejen« og det svar, man her fik på spørgsmålet om den folkelige identitet har utvivlsomt været overraskende for mange dengang. Svaret lød: hvad der forener os som folk, er i første række hverken historien eller sproget, men *det politiske*, ikke det partipolitiske begribeligvis, ikke socialismen, liberalismen eller konservatismen eller andet lignende, men *folkestyret*, ikke forstået blot som en ramme om magtinteressernes spil, men som en frihedstradition, en fundamental overensstemmelse om, at vi i det danske samfund, når alt kommer til alt, er indstillet på at klare vore anliggender og problemer i fællesskab.

Det var på det punkt, mulighederne var frataget os under krigen, det følte efterhånden mange – og drog forskellige konsekvenser heraf. Alsangspatriotismen fra de første besættelsesår blev noget forbigående, en stemning, der, når det kom til stykket, ikke kunne bære i virkelighedens verden. Fordi det folkelige, den folkelige og kulturelle egenart, ikke er noget, man sådan kan *have* og bare *synge om*, men er noget, der til stadighed må leves og virkeliggøres i udadrettet handling.

Forstår man ikke det i dag, hvor ingen besættelsesmagt står i landet, må der være noget grueligt galt et sted. Identiteten, det folkelige, er ikke kun det, vi har i ryggen, kultur-

arven, historien, sproget. Det er det også, og det må ikke glemmes, men kulturarven skal ikke dyrkes for dens egen skyld. Men netop det synes der at være en tendens til i dag – hos os. Vi kan ikke stille noget op med de kræfter, som styrer udviklingen, udadtil og indadtil, eller *vil* ikke stille noget op. Men, siger man så, lad os samles om det danske, om vor danske kultur og egenart. Det kan vist ikke udelukkes, at det, i hvert fald delvis, er en sådan ansvarsforflygtigelse, der dækker sig ind under et sværmeri omkring kulturarven. Kultur kan bruges til mange ting.

En anden skikkelse fra datiden, arkitekten og forfatteren Poul Henningsen, er ofte blevet citeret for denne udtalelse om kunsten: Al national kunst er dårlig kunst, men al god kunst er national. Et udsagn, der i virkeligheden har langt videre gyldighed og bestemt også gælder om det folkelige. Der må også her være ligeløb og strakthed, ikke en evindelig navlebeskuen, så det politiske, det økonomiske, det økologiske, det etiske, kort sagt, alle opgaverne, bliver holdt udenfor.

Ganske vist er der kræfter, der vil finde dette ganske bekvemt. Men man er måske også på nippet til at dyrke afmægtigheden. For egentlig kan det vel ikke passe, at vi i den grad skulle være prisgivet udviklingen og nødvendigheden, mens folkene andre steder rejser sig – just politisk. Vi der, som man siger, *har* friheden. Det var forståeligt, at man kunne tænke sådan dengang, under besættelsen. Men i dag? Så må der i hvert fald – som sagt – være noget galt et sted. Og så må der i høj grad være brug for en vækkelse, ikke bare en national, kulturel vækkelse, men en politisk. Ikke en vækkelse, der kun går på »vor identitet«. Med den kan det efter min opfattelse være det samme.

Hvad der er sket i det østlige Europa i de sidste måneder, må af folk derovre have været oplevet som noget i retning af befrielsen herhjemme i maj 1945. Men også i vor del af verden har det været følt befriende, og ikke kun fordi det nu endelig for første gang i 45 år ser ud til at være forbi med den kolde krig. Der er også en anden grund.

For pludselig viser det sig, at der åbenbart alligevel er noget, der nytter – trods alt, noget, almindelige mennesker

kan gøre. Det var man nær ved at have tabt troen på både i Øst og Vest, både der hvor man led under eetpartistyre og overvågning af hemmeligt politi, og hos os i »den frie verden«, hvor man under anderledes komfortable forhold, både politisk og økonomisk, kunne lade ting ske, som ikke burde være sket. Man kan så efter behag og temperament tænke på betalingsbalancen eller helt andre ting. Eksemplerne er mangfoldige.

Følgen blev – også i Vestens lande – en voksende folkelig passivitet og mangel på engagement, som vi har set det op igennem 80'erne, hvor der opstod en stadig dybere kløft mellem partierne og organisationerne på den ene side og på den anden side folkets store tavse flertal.

Det er på den baggrund forunderligt at se visse politikere i den vestlige verden nærmest triumfere over sammenbruddet i østlandene, som om alt her var i den skønneste orden, folkeligt og demokratisk. Som om intet her en dag kunne bryde sammen. Som om ingen her har talt om sammenfald, »implosion«. Hvordan kan det pludselig være glemmt, så meget som det har fyldt i debatten 80'erne igennem.

Problemerne i Øst har nemlig ikke bare været manglen på demokrati og materielle forbrugsgoder, men også centralisme, bureaukrati og teknokrati, fænomener som heller ikke er ukendte i Vesten. For ikke at tale om hele det verdensbillede, som er forudsat i partiideologien, ateismen, troen på viden-skaben og samfundets rationalisering, de store enheder, udviklingens nødvendighed og forestillingen om nationalstater-nes forsvinden.

Men alt dette er jo fælles gods i Øst og Vest. Det meste af det indgår også i de vestlige partiers dogmatik og bestemmer samfundsklimaet også hos os. Ganske vist er de færreste partier i Vesten erklæret ateistiske, men i samfundsdebatten spiller etiske og religiøse overvejelser ikke desto mindre en forsvindende rolle, en for lille rolle, er man nu begyndt at indse. Så forskellen er måske ikke så stor endda, heller ikke på dette punkt.

Men frontstillingen i det delte Europa i efterkrigstiden har bidraget til at tilsløre de mange ideologiske fællestræk og den

omstændighed, at begge samfundssystemer slæber rundt på et virkelighedsbillede, der ikke længere er holdbart, men som naturligvis stammer fra deres fælles udspring i det 18. og 19. århundrede.

Nu smuldrer dette virkelighedsbillede i Øst, og før eller siden må det samme ske i Vest, ja, der er tegn på, at processen allerede er i gang. Flere og flere forstår, at demokrati og frihed ikke i længden kan forenes med troen på udviklingens nødvendighed og den stadig mere mærkbare svækkelse af den folkelige indflydelse på tingenes gang.

De sidste måneders begivenheder har med tydelighed vist, hvor lidt historien, når det kommer til stykket, retter sig efter sandsynligheden – og »nødvendigheden«. Fremtiden rummer flere muligheder, end vi har vænnet os til at tro – og har vovet at forestille os, både i Øst og Vest.

Man må håbe, at den frigørelse af ressourcer, åndelige som materielle, som hidtil er medgået til at opretholde spændingen mellem blokkene, nu kan sættes ind på nye fronter i gensidigt samarbejde. Der er opgaver nok at tage fat på, og de vigtigste af dem kan kun løses i fællesskab.

Murens fald var det første skridt. Så følger de næste, af dem afhænger folkestyrets fremtid.

Med selvfølgelighed har man talt om 60'erne, 70'erne, 80'erne, og nu 90'erne, som om en sådan inddeling i ti-år uden videre skulle være naturlig. Ofte virker den i grunden lidt søgt. Historien retter sig nu engang ikke efter decimal-systemet.

Og dog tyder meget på, at netop overgangen fra 1980'erne til 90'erne bliver en af de undtagelser, der bekræfter reglen. Begivenhederne i Østeuropa på det seneste synes utvetydigt at betegne afslutningen på en historisk epoke, og en ny ære må nødvendigvis tage sin begyndelse med 90'erne.

En oplysningens tidsalder kunne det blive. Måske.

Hans Henningsen

Emigration og besættelse

Oplæg til seminar om danskstudiets fremtid, Sandbjerg 1989

Første gang jeg havde lejlighed til at udtale mig offentligt om faget dansk, var for en snes år siden, og jeg slog fast at faget ikke fandtes fordi forudsætningerne for det var faldet væk. I det 19. årh. havde der hos de toneangivende dannet sig en forestilling om en national helhedskultur hvis videreførelse krævede at de unge blev ført ind i den af de ældre – her var fagets *raison d'être*, lå dets basis. Men i løbet af det 20. årh. var den dannede klasse blevet opløst gennem socialnivellering og erhvervsmæssig differentering, dermed forduftede ideen om helhedskulturen, så nu, i 1967, var dansk ikke andet end hvad vi hvem dansk gav brødet kunne blive enige om – og det var ikke så meget hvad de pågående forhandlinger om en ny studieordning viste (det husker i hvert fald enkelte tilstedeværende).

Professor Johan Fjord Jensen som dengang var hos os på Nordisk og hed Fjord, var heller ikke enig og kaldte mig nihilist – hvad lignede det at fuglen tilsmudsede sin egen rede, ja med sit takkede næb savede grenen over den sad på? (Eneste nihilist er jeg dog ikke: hvad ligner det at danskstuderende som er vitalt afhængige af sprogområdets eksistens som selvstændig politisk-økonomisk størrelse, hvad ligner det at de i flok og følge kører til Krusaa for at øge den grænsehandel som ikke er bedre end anden landsskadelig virksomhed?). Men få år senere – vi er nu i 1973 – da Fjord og mange andre var fulde af planer om endnu en ny studieordning, som der skulle kunst til at se drejede sig om nordisk sprog og litteratur, sagde han forklarende til mig i en privat samtale som jeg vover at citere: »For der *er* ikke noget fag, men det må jeg indrømme du er den første der har set!«

Når jeg havde kunnet se det var det fordi jeg var fra landet. I 1950 havde jeg gjort tjeneste nogle måneder på en gård, i 66 kom jeg tilbage og så at ingenting var som før: hestene

var væk, hønsene ligeså, køerne stod der endnu, men hvor længe, folkeholdet var en fjerdedel af det gamle, og mest af alt: de samme bønder som før med selvbevidsthed havde talt om landets bærende erhverv – og ingen kunne rigtig modsige dem – de dristede sig nu til forsigtigt at håbe på at Danmark dog stadigvæk skulle have *noget* landbrug. Skulle der så meget skarpsyn til at ane at når udviklingen bevægede sig væk fra landets eneste naturlige råstof – mulden – så måtte fremtiden ligge i det misk-mask af servicefunktioner og nicheproduktioner vi nu pladrer rundt i, et konglomerat så sårbart at der ikke skal mange konjunkturændringer til for at vælte korthuset. Åndskulturen som var danskstudiets basis, *dens* materielle basis, for at tale marxistisk, havde forskudt sig så afgørende at bygningen stod for fald. Det var blevet sandt hvad Sophus Claussen et sted havde spået: »Om halvtreds år, når bønderne er væk, hvad har vi så et pege på?»

Vendte jeg mig nu til universitetet, så fandt jeg der nogle af alle dem der netop ikke gik bag ploven og i hele kroppen følte at hårdt legemligt arbejde umuligt kunne være vejen frem. De havde aldrig hørt om Oehlschläger før de blev voksne, havde trods deres valg af studium ringe lyst til at høre mere om ham, og et udmærket alibi fandt de da det fra 68 – i Århus med en smule forsinkelse – blev klart for enhver at den overleverede litteratur ikke var folkets og da slet ikke arbejderklassens, men derimod borgerskabets og derfor ikke kunne være andet end udtryk for falsk bevidsthed, borgerlig ideologi. Dermed forgik i en hast 9/10 af den poetiske verden, adskillige forfattere måtte opleve at blive halet frem for at hakkes i stykker som den lede gam af stalten Adelus' saks, dansk, forstået som digtningen, var nu nærmest ingenting, og det kaldte man så *Dansk er mange ting* som en af den faglige forenings udgivelser vist hed, eller, med en frase som endnu hang i vor forrige studievejlednings mund: vidtforgre-net faglighed. Under den nye tingenes tilstand kunne alt lade sig gøre undtagen hvad der tidligere havde ladet sig gøre, og det var vist i disse år at man, ud fra devisen *jeder spricht von was er nicht hat*, begyndte at bruge den besynderlige sammensætning danskfaget.

Da jeg i 1980 for anden gang fik lejlighed til at udtale mig offentligt om emnet, måtte foredraget derfor hedde »*Danskfagets* forudsætninger« – samme rubrik som man har sat over aftenen i aften. Jeg prøvede da at udmale hvordan vores haller i de senere år havde været delt mellem den unge fremstormende litteratur – uden litteratur – som i store flokke søgte at erobre fremtiden, og så ganske små grupper af lidt ældre selvbesindere som kierkegaardsk udtrykt havde været ude for standsningen, dvs. løbet sig de samme stavere i livet så mange gange at de snarere spurgte om deres egne beskaffenheder end om muligheden for revolution inden påske – og søgte svar på deres spørgsmål i litteraturen.

Når jeg nu i 89 for tredje gang skal ælte den samme dej, må jeg – udover at spille tiden med sentimentalt stoltserende tilbageblik – først konstatere at den kulturomvæltning som bondesamfundets forsvinden bebudede, den har nu sat sig afgørende igennem. Mens de der tidligere ikke kendte Oeh-lenschläger dog ikke var sluppet for »Underlige aftenlufter« og de der gav fanden i barokken dog var konfirmeret med Kingos salmer, så har et tykt tæppe af jazz, beat og rock nu lagt sig henover den danske sang- og salmeskat.

Jeg kunne selvfølgelig have ladet være med at få sådan nogle musikalske børn, men havde det hjulpet? Nytter det at synge om *Du kære blide danske bæk* når den er umulig at få øje på for bare højspændingsledninger, og om *Havet omkring Danmark* med døde sæler og plastikposer skvulpende om fødderne? Hvad vores nationale bevidsthed har haft at holde sig til, er ikke længere til stede i vores omverden.

Bliver man gammel nok, er der til sidst ingenting man ikke har oplevet før. I sin tid var jeg i USA og underviste i nordisk litteratur, fortrinsvis amerikanere som havde skandinaviske forældre eller bedsteforældre. Ingenting vidste de jo om Nordens kultur, men alligevel havde de tilknytning til den, nærmest som til et reservoir hvorfra de hentede ting og sager frem som alternativ eller supplement til deres dominerende amerikanskhed. Men er det ikke den status som nationalkulturerne er ved at have fået nu ikke blot blandt emigranter, men også i deres hjemlande, i hvert fald de mindre af dem?

De er ikke længere et rum man fødes ind i, gror op og lever og røres i, snart er situationen den at tyve internationale fjernsynskanaler stråler ned om barnet i vuggen. De er blevet noget der skal opdages, genvindes.

Jamen, hvorfor? Fordi – det er min forsøgsvisse påstand – det nationale eller etniske som man nu siger, den til et bestemt sprog knyttede bevidsthed, lige så lidt som seksualbehovet er noget der lader sig undertrykke. Her i firserne har vi fået syn for sagn, enkelte glemte sprogområder er begyndt at røre på sig efter at de for halvtreds år siden blev bragt effektivt til tavshed, det er naturligvis Estland og de andre baltiske lande jeg tænker på, måske også armenere og serberne.

Men vi er jo ikke noget undertrykt sprogområde, vil man sige, »der er tilvisse ingen der vil dansk kultur noget ondt«, som Hakon Stangerup – Henriks far – skrev omved 1940. Det er som man tager det, vil jeg svare, er der noget i vejen for at se vores tilknytning til det ny Europa og afhængighed af den internationale industrielt bestemte ensretning som en undertrykkelse? Herved får vi en anden modelsituation forærende – den første var emigranterne i Amerika – nemlig Danmark under besættelsen som enkelte herinde er gamle nok til at huske. Vi husker da også den smertelige – men oplysende – modsætning mellem samarbejdspolitik og modstandsbevægelse som faktisk forudsatte hinanden – de illegale *måtte* have et legalt skærmbæret, og politikerne *måtte* have en oprørstrussel i baghånden – men absolut ikke kunne lide hinanden. Idag går delinierne gennem de enkelte familier, ja ned gennem os hver især: vi er allesammen mere eller mindre med i den computerstyrede plastikkonformisme og så har vi desuden anparter i en kultur som er eller var anderledes. Vi kan for nemheds skyld kalde de to felter for det internationale og det nationale.

Hvis man kan godtage de to foreslåede modeller for dansk'ens stilling – altså emigranterne i Amerika og situationen under besættelsen – og dermed godtage hele forestillingen om fagets emnekreds som et overdækket, men uudryddeligt område, hvad følger så deraf for os som er fagets forvaltere? Umiddelbart kan jeg se tre konsekvenser at tage, tre konklusioner at drage:

For det første skal vi, stik mod tidens stil, afholde os fra enhver form for reklame for faget dansk. Det lever af sin egen nødvendighed, og kan det ikke det, må det hellere dø og vi gå på bistand. Dets chance er at tjene som alternativ til hvad der kan fås i videobutikken og gennem kanalvælgeren, altså vil det ikke alene være usmageligt (som kioskesøget i Krusaa), men direkte misforstået at overtage de strømlinedes metoder. Vi skal ikke sælge os selv, men være der som et tilbud for interesserede. Må jeg igen bruge en forhåbentlig oplysende parallel: Det siges at nu vil døbtte børn gerne konfirmeres og udøbte børn gerne døbes – og for nylig antraf jeg ude i svømmebassinet et barnebarn og hendes veninde syngende om Jesus og Maria og »gå på vandet«. Herom kan man mene hvad man vil, men det er helt givet at hvis de ikke havde haft en opvækst kemisk rensset for morgensang, søndagsskole og tvungen kirkegang, så ville det aldrig være kommet dertil. På samme måde: vores chance for at nogen *bliver* opmærksom på os ligger i at vi ikke *gør* opmærksom på os.

For det andet: hvis det faktisk sker at unge mennesker kaster sig i vores arme, uden at bemærke de godt optrukne klør, så skal vi være klar over at vi ikke kan give dem hvad vi i sin tid selv er blevet fodret med. Vi kom med vores historiske fornemmelse som en vid og vag ramme der kunne fyldes ud i snart sagt det uendelige, men nu er historien selv blevet historie, også for os: ingen på vore breddegrader tror jo på en fremtid der i mindste måde ligger i forlængelse af fortiden, hvorfor så beskæftige sig så meget med de linier der har ført frem til nutiden? Hegnet af diger og krydset af Scanlink vil landet og dets indbyggere havde ringe interesse i diskussioner af folkevisernes oprindelse eller af antikkens eller Molières indflydelse på Holberg. Men hvis kortlægninger af det historiske forløb, dem kan det være det samme med, hvad er så sagen?

Det er måske forløbets højdepunkter, de *få* værker i den overleverede mængde som virkelig har kvalitet, dvs. hvor et centralt problem er grebet med kunstnerisk energi, med evne og vilje til at skabe et værk der kan stå alene og så at sige

ramme hver ny læser fra siden. Oehlenschläger har jeg nævnt et par gange, hans »Aladdin« kan få en chance som god TV-underholdning – det har den vist sig at være – men vedkommende, måske, er vist kun »Helge«, hvor nornen lader »Skjal-den sjunge i hvælvet Sal/om Hævnens Følger og Hævnens Kval«. Og Kierkegaard vil til hver en tid have en 3-4 pile i sit kogger. Af den historiske sammenhæng kan vi inddrage hvad der så at sige af sig selv hænger ved værkerne og hjælper med til at forstå dem.

Få, kaldte jeg værkerne. Det fører over til den tredje og sidste konklusion. Der er nemlig på dansk grund alt for få af dem til at de kan fylde et studium, så skal vi leve op til det gode princip som min far lærte mig at til den ukyndige er kun det bedste godt nok – den kyndige kan jo altid tænke sig til det manglende – må vi til helt anderledes at tænke den norske og svenske digtning med ind i studiet, for ikke at tale om Island. Det kunne der desuden være god kulturpolitisk mening i at gøre for danskhedens bedste overlevelseschance i EF-Mark må ligge i at støtte sig til nabosprogsområderne. I vore historiske kurser må Ibsen, Hamsun og Olav Bull, Strindberg, Lagerlöf og Gustav Fröding være lige så vigtige som Bang, Claussen og Jensen.

Man kunne så spørge til slut om de overhovedet vil være vigtige. Som nævnt er det kun en halv snes år siden at dette generelt blev betvivlet – anfægtet skød man dem fra sig for ikke at blive befængt med borgerlig smitte – men så blev man ligesom træt af at tvivle og holdt op, uden dog så vidt jeg forstår at have fået sine skeptiske spørgsmål besvaret. Men tvivlen der har været kan jo komme igen, (fx. når den post-modernistiske tåge snart letter ligesom den attituderelativistiske for tyve år siden), nu nok ikke som en socialistisk, men som en økologisk anfægtelse, vendt mod skal vi sige naturimperialismen, dette med at gøre sig jorden underdanig hvad alle bondelandets digtere har været nogenlunde lige gode om. Men hos de største af dem – og andre synes jeg jo ikke vi skal befatte os med – er holdningen på en måde gennemskuet, de digter vel netop om den individuelle magt-udfoldelses fortvivlelse (man skal huske at fantasi også er en

magtudfoldelse, en beherskelse af publikums forestillingsbatter). Og hos ganske enkelte – mystikere som jeg ikke sætter navn på – er det fatale skel mellem jeg og de andre/det andet nedbrudt, de kan derfor tages som forløbere for den totalt ændrede omverdensbevidsthed som, opfyldt eller ikke, synes at skulle blive en generel overlevelsesbetingelse.

Tilfældets magt

Tilværelsen har en urolighed og bevægelighed indbygget i sig. Det synes at være noget, dette århundrede har opdaget i en grad som ingen før. Og dog: fornemmelsen af det forbigående, det »forgængelige«, har altid været til stede. Forskellen er blot, hvordan man har *forholdt sig* til uroligheden, dengang og nu. Og hvordan man har forholdt sig til den har igen at gøre med, hvordan man har *fortolket* det uigennemskuelige, rykagtige, pludselige ved tilværelsen, kort sagt: *tilfældet*.

Omgangen med tilværelsens urolighed i buddhisme og kristendom. »Verden her er Maras blændværk«, hedder det i *Dhammapada*, et af buddhismens hovedskrifter (Tuxens oversættelse i Verdensreligionernes Hovedværker, 1920, v. 274). Den virkelighed, som handlekraftige forstandsmennesker lever i, er en slør-agtig virkelighed, Maya-verdenen. Den, som knytter sig til den ved elskov eller stræbsomhed, forfalder til den. Hvad det gælder om er at betragte verden som en »boble« eller »luftspejling« (v. 170). »Ved beslutsomhed, anspændelse, selvbeherskelse og fasthed kan den vise mand skabe sig en ø, som vandmasserne aldrig overskyller« (v. 25).

Forskellen mellem ydre skin og indre virkelighed er ikke fremmed for vor egen kultur. Heller ikke for kristendommen, som er en nøgtern religion, hvad der også på mange måder gør den til en mistænksom religion. Kristent forstået kan man aldrig være sikker på, om det indre følger det ydre, om hjertet følger læbernes lovsang eller om det hele blot er skin og bedrag. Billedet med verden som en »skinnende Boble paa Tidernes strøm« findes derfor også hos en ellers jordfast kristen som *Grundtvig* (De levendes Land, Sangværk III, nr. 112, v. 5). Han drager tilmed også en lignende konsekvens

som buddhisten, nemlig at poeternes drømme på vegne af denne verden er »skalkagtige«.

Men alligevel ikke aldeles skalkagtige! Den jødisk-kristne skabelsestanke holder nemlig igen, så mistænksomheden ikke udarter til verdensforagt eller til foragttens bagside: den paranoide verdensangst. Verden er nemlig ikke Djævelens eller »Maras« verden. Verden er Guds, fordi Gud ikke forlader verden efter at have skabt den, men forbliver i den. Grundtvig kan derfor pege på »Vidunder-Troen« som det, der slår bro mellem denne verden og Guds evighed, på det »Letvingede Haab«, som følger den rejsende på hans vej mod landet bag hav, og endelig på »Kjærlighed Selv«, som er en sjælelig livskraft her på jorden, der udspringer af Guds Ånd (v. 10-12).

Hvor buddhisten anviser vejen væk fra verden, viser kristendommen vejen ind i tilværelsen, fordi der er forbindelsestråde mellem verden og Gud, mellem skaberværket og frelsesværket. Hvad der på ingen måde tilslører, at tilværelsen ustandselig giver anledning til selvbedrag.

Traditionelle bolværker mod tilfældigheden. Hvad der i kristendommen holder igen på fornemmelsen af uroligheden, er altså ikke blot henvisningen til evigheden. Det gør allerede henvisningen til Guds nærvær i sit skaberværk, Guds »forsyn«.

Netop forsynstanken bliver dermed det bolværk, som giver beroligelse over for det faktum, at verden er i uro. På trods af menneskers ondskab og løgnagtighed, på trods af sygdom og død vil Gud vide at føre sin vilje med verden igennem. Ja, selv onderne i verden – både dem, der kan føres direkte tilbage til menneskers ondskab, og dem, der ikke kan det – kommer til at tjene det gode. Det onde er altid kun et lokalt fænomen, i den store helhed falder tingene på plads, på samme måde som et maleri behøver de mørke bundfarver for at få lyset til at skinne så meget desto klarere, på samme måde som et skuespil behøver nogle skurke for at sætte heltene i relief.

Sådan lyder moralen i den gammelkristne forsynstanke,

der var herskende til omkring 1700-tallet. Uorden forvandles til orden, det uforudsete forvandles til noget, som er forudset af Gud, menneskets afmagt suges op af Guds almagt, livets hårde spil bliver led i en guddommelig pædagogik, tilfældighed vendes til skæbne, uro transformeres til ro. Den lokale uorden absorberes i den globale orden, hvor alt tjener et godt formål.

I den ny-europæiske tid, der bliver til i perioden mellem 1650 og 1850, forstærkes ligefrem bolværkerne mod tilfældigheden. Utvivlsomt på grund af videnskaberne, der synes at gøre tilfældigheden hjemløs i en verden, styret af jernhårde naturlove. Men måske også fordi behovet for bolværker følte dobbelt påtrængende i en verden af 30-årskrige og 100-årskrige (jvf. *Voltaire's Candide*).

I hvert fald får bolværket mod tilfældigheden en ny form. Den gamle kristendom var nøgtern nok til at se i øjnene, at tilværelsen er alt andet end perfekt. Men for den sækulariserede forsynstro går tilværelsen op i en højere enhed inden for historiens verden, bare man ser det hele lidt fra oven. Dermed får vi 17-1800-tallets sentimentale forsynstanke, som adskiller sig fra den klassiske kristendom derved, at Gud ikke længere har nogen dæmoner at kæmpe imod. Guds ledende finger styrer modstandsløst alle såkaldte tilfældigheder, og følgelig går det altid Guds børn godt i denne verden (læs f.eks. *H. C. Andersens At være eller ikke at være*, 1857).

Videnskabeligt får vi i samme periode determinismens lukkede verdensbillede. Man har en fast tiltro til, at alle hændelser kan føres tilbage til fysiske årsagslove, ikke kun inden for naturens verden, men også inden for menneskets verden. Troen på, at psykiske fænomener kan føres tilbage til hjerne-tilstande o.s.v. gav sig ud for at være etableret viden, men faktisk havde man ikke noget grundlag for denne tro – hverken dengang eller i dag (jvf. *Knud Michelsens Synålejomfruen og lægevidenskabens menneskeopfattelse*, 1989). I dag er determinismen tilmed også brudt sammen inden for fysikken (hvad der i øvrigt på ingen måde bringer os ud over naturens begrænsninger).

II.

Spørgsmålet er, om man ikke kan omgå tilværelsens uoverskueligheder meget mere nøgternt og frugtbart ved ikke at benægte tilværelsens tilfældighed – med henvisning til Gud eller Naturen (som i gammel- og ny-europæisk tradition). Og ved at lade være med at unddrage sig uoverskuelighederne (som i buddhismen).

Måske er det klogere at lade sig standse af tilfældighederne: at tage imod tilfældighedens orden-og-uorden i en vågenhed over for det faktum, tilfældet bringer med sig. Det er i hvert fald en erfaring, vort århundrede har bragt med sig, at det nye ikke bare gemmer på forbandelser, men også på velsigelser.

Gud som kilde til tilværelsens uorden. Gør man alvor heraf, så får det den teologiske konsekvens, at Gud ikke kun er kilde til tilværelsens orden, men også til dens uorden. Men kan den tanke overhovedet tænkes?

Ja, det mener jeg faktisk godt, at den kan. Allerede inden for den gamleuropæiske kristendom er det en grundtanke, at Gud på en måde er kilde også til tilværelsens uorden. Gud har nemlig skabt mennesket som frit, skabt det »i Guds billede« (1. Mos. 1-2). Og bliver vi et øjeblik i 1. Mosebog, så havde Gud selv skabt menneskets frihed, der overhovedet gjorde al den ravage mulig, som syndefaldet førte med sig. Tilmed beholdt mennesket sin gudbilledlighed som en arv (1. Mos. 5, 1-3), hvad der bl.a. giver sig udslag i, at det også efter syndefaldet er ubestemmeligt, hvordan mennesket vil forholde sig til godt og ondt (1. Mos. 4,7).

Når jeg nu påstår, at også tilfældigheden og ubestemmeligheden i vores tilværelse er villet af Gud, er der tale om en udvidelse af den kristne frihedstanke. Som skaber er Gud kilde til både orden og uorden – ellers detroniserer man Gud fra verden i et misforstået ønske om at holde Gud skadesfri for denne verdens onder. Gud bliver en flink Gud, der har at indordne sig efter, hvad man sådan kan tillade sig og hvad man ikke kan tillade sig. Ret beset er det blasfemi.

Også erfaringen lærer, at det frugtbare liv ofte bliver til

netop i mødet mellem orden og uorden, mellem det velgennemprøvede og det nye, mellem skæbne og tilfældighed. Kausaliteten i naturen gør, at menneskets omverden er forudsigelig, så mennesket kan handle ind i den. Men tilfældigheden giver menneskets frihed nogle spillerum, så den kan komme til orde i et elastisk samspil med omgivelserne. Uden tilfældigheden kunne menneskets frihed ikke ånde frit, men måtte hele tiden lægge arm med naturens jerngreb. Forestillingen om en sådan kamp kan aflæses i *Kants* filosofi, der på én gang tænker deterministisk om naturen og samtidig hævder menneskets frihed. Følgen bliver, at så snart mennesket vil hævde sin frihedsbestemte kausalitet, kommer det i klammeri med den naturbestemte kausalitet. Ånd og natur ligger i strid og har intet at sige hinanden.

Den lokale orden og den ubestemmelige omverden. Fejlen i den klassiske forsynstanke er i dette perspektiv, at den opstiller nogle falske alternativer: enten Gud *eller* tilfældighed, enten tjener alt ondt noget godt *eller* også er Gud slet ikke til. Helt andre muligheder får skabelsestanken og tanken om Guds forsyn, hvis man nøgternt fastholder, at tvetydigheden nu engang hører til den verden, som er Guds.

Orden og uorden, de vandre tilhobe, og Guds »forsyn« knytter sig, så langt vor erfaring rækker, først og fremmest til de lokale erfaringsforløb, vi konfronteres med individuelt og kollektivt.

Af samme grund taler jeg i det følgende om »forsynsbevidenheder«. Det svarer til den gammeltestamentlige tanke om, at hver ting har sin tid (Prædikerens Bog 3, 1-11), og at det derfor gælder om at være på pletten og handle på den måde, Gud lægger op til i den konkrete sammenhæng (f.eks. Jesaja 28, 23-29). Motivet genoptages af Jesus, når han kræver, at man ikke skal bekymre sig for morgendagen, men være til stede i nuet (f.eks. Matthæus 6, 25-34). Hvad der ligger derudover, ligger i Guds viden, ikke i menneskets.

De spørgsmål om det ondes problem, som tilfældighedernes rasen rejser – forresten også i Jesu egen forkyndelse (Luk. 13, 1-5) – kan ikke besvares inden for erfaringens ram-

mer. Kun det religiøse svar er muligt, at Gud ikke kun er Gud for de livsduelige, men også vil vise sig som Gud for ofrene for livets hårde spil. Denne grundtanke i den kristne tro sprænger det livsfilosofiske perspektiv, som jeg i det følgende holder mig inden for. Men som jeg vil prøve at vise, kan tro og erfaring følges ad meget langt, førend troens sprængning af det dennesidige perspektiv finder sted.

Ydre og indre skæbne. Hvis vi undlader at orientere vores tænkning efter den globale målestok, som vi alligevel ikke kan overskue, og i stedet retter opmærksomheden på den lokale orden eller uorden, så vil vi se, at skæbne og tilfældighed ikke modsiger hinanden. Skæbne tænkes i så fald ikke som en forudfattet plan, som Gud på forhånd har udtænkt og derpå med sin almagts kraft ruller ud i historien. Heller ikke tænkes skæbne som en mekanisk sammenhæng mellem jernhårde naturlove, der udfolder sig bag om ryggen på os.

Tænkt ud fra den lokale orden er skæbne derimod i første omgang udtryk for, at vi har lige netop den historie, som vi nu engang har fået. Vi er et afkast af forudgående begivenheder, som allesammen kunne være forløbet anderledes, men altså ikke er det. Vor personlige skæbne forbinder os dermed med den store historie, med slægtens historie, med folkets historie, med landskabets historie o.s.v. Dette element af fakticitet i skæbnen kan kaldes for den *ydre skæbne*. Den er ikke en fremmed skæbne, men vor egen skæbne.

Det viser sig ved, at den ydre skæbne ikke tromler os ned. Vi er dem, vi er, i kraft af vore egne holdninger og handlinger i forhold til disse selvsamme begivenheder: vi kan underkaste os skæbnen som en ydre tvang, tage den på os som vor egen, resignere i forhold til skæbnen, lære af den eller trodse den. Så vidt kan man tale om *indre skæbne*. »Skæbne« i emfatisk betydning får kun den, der tager den ydre skæbne på sig som sin egen og ikke flygter fra den. Men ingen undgår at få skæbne i ydre forstand, om det så er den skæbne at savne skæbne.

I realiteten kan den indre og den ydre skæbne ikke skilles ad, for de omstændigheder, vi er stedt i, er i høj grad medbe-

stemt af vore fortidige holdninger og handlinger. På den måde indgår skæbnedannende begivenheder i et historisk forløb, som vi ikke kan tænke os selv ud af og som efterhånden giver os en vis tyngde.

Tilsyneladende og reel tilfældighed. Forstået på denne måde dementerer skæbnen ikke tilfældigheden. Skæbne er, betragtet som fakticitet, selv et kondensat af de forudgående tilfældigheder. Men tilfældigheden dementerer heller ikke på sin side skæbnen, for tilfældigheden hører altid hjemme i en sammenhæng af begivenheder og årsager. Derfor kan tilfældigheden ikke absoluteres til et selvstændigt princip, der bryder ind i vor tilværelse ud af intet. Tilfældighed udspringer for det første af, at hver for sig uafhængige begivenhedsrækker skærer hinanden på uforudsigelig måde. Det er eksempelvis i overensstemmelse med naturlove, at vindstød kan løsne tagsten, og det er i overensstemmelse med naturlove, at en mand kan gå på et fortov. Men det er et tilfælde, at begge begivenheder finder sted på samme tid, så manden får en tagsten i hovedet. Denne form for tilfældighed anerkendes også inden for en videnskabelig eller religiøs determinisme, idet »tilfældighed« her reduceres til vor manglende erkendelse af tingenes større sammenhæng.

Men tilfældighed kan ikke som helhed reduceres til uvidenhed. Tilfældigheden udspringer nemlig ikke bare af, at begivenheder krydser hinanden, men for det andet også af, at vi lever i en multi-centrisk verden bestående af en række handlingscentre. De samme udgangssituationer fører derfor ikke altid de samme konsekvenser med sig, for udfaldet af en begivenhedsrække afhænger af, hvordan her enkelt aktør tager de forudgivende begivenheder op.

I denne betydning af ordet er tilfældighed et tilværelsesvilkår, der både gør sig gældende i menneskets og i naturens verden. Hver enkelt organisme udgør sit eget handlingscentrum uden af den grund at være en ø.

Et afmytologiseret skæbnebegreb? Den forståelse af skæbne og tilfælde, som er ridset op oven for, falder et langt stykke hen

ad vejen sammen med det såkaldt »afmytologiserede skæbnebegreb«, som *Mogens Pahuus* har udarbejdet i forlængelse af eksistensfilosofisk tradition (Livsfilosofi. Lykke og lidelse i eksistens og litteratur, 1986, s. 174-199, særligt s. 179-182). Pahuus stiller dette afmytologiske skæbnebegreb i modsætning til et »metafysisk skæbnebegreb«, som han anser for uholdbart. Med »metafysisk« mener Pahuus her ikke en beskrivelse af grundvilkår, men tænker på en religiøs metafysik, i følge hvilken et menneske ved at forholde sig til sin skæbne samtidig forholder sig til en skæbnemagt, »en personlig instans bag det, der hænder én« (s. 198).

Jeg er enig med Mogens Pahuus i, at det er at tage vægten ud af skæbnen som *min* skæbne, hvis vi forstår skæbnen som et plan, der uden min viden og vilje dirigerer mit liv, hvorhen skæbnen – eller altså Gud – vil. Et i denne betydning »metafysisk« skæbnebegreb fremmer i praksis en ansvarsforflygtelse under dække af religiøs ydmyghed. Teologisk set, vil jeg tilføje, må en sådan ydmyghed betragtes som hovmod, som et udslag af en stræben efter at tage Gud i ed som den, der har at garantere os en tilværelse, hvori alt, også det onde, er godt for noget godt.

I tillæg til Pahuus vil jeg dog understrege, at ens skæbne ikke kun består i at overtage en situation her og nu, men også i at forstå ens ydre skæbne som noget, der er groet ud af ens forudgående livshistorie – med alle de forbindelsestråde, der forbinder den personlige livshistorie med alt andet inden for tilværelsen. Den personlige livssituation er led i en større historie, som man også må forholde sig til, hvis man skal forholde sig adækvat til den aktuelle situation.

Min anden korrektion består i, at skæbne ikke er noget, man kan projektere sig til og styre rundt med på egen hånd. Med det følgende vil jeg forsøge at vise, at netop et livsfilosofisk skæbnebegreb åbner for en religiøs tydning. Den proces at få skæbne og finde sig selv i samklang med tilværelsen i øvrigt medfører nemlig en konfrontation med en række dilemmaer i tilværelsen. Hver på sin måde fremprovokerer disse dilemmaer tanken om en livsmagt, der giver sig til kende i forsynsbegivenheder. Mennesket har til opgave *selv* at føre sin tilværel-

se, men netop herigennem opdages dets anvisthed på gennembrudserfaringer. Nogle eksempler kan illustrere det.

III.

Det problem overhovedet at ville. Samspillet mellem ydre og indre, uden hvilken et menneske ikke kan blive et selv, er en højest prekær proces. Som eksisterende har vi altid en fortid i ryggen, som bærer os fremad. Men bærer os fremad mod hvad? Det er ikke noget, der er forud fastlagt i kraft af naturlige anlæg (entelekier), for også sådan noget som anlæg og talent træder først frem, når en person møder noget, der virkelig fænger interessen og formår at binde personens psykiske energi til et projekt. Først den vilje, der ikke blot »egentlig gerne« vil, men som »virkelig vil« noget, får skæbne i ordets emfatiske betydning. Men hvordan komme til at ville? Dertil er en almindelig vitalitet ikke nok. Det ser man tydeligt hos adfærdsvanskelige drenge, der har masser af energi, men ikke nogen form at putte energien i.

I *Karen Blixens* novelle »Drømmerne« fortælles der om en mand, Friedrich von Hohenemser, som dybest set har dette problem. Som man kan høre af navnet, er der tale om materielt set privilegeret ung mand, der turde have en god ballast i ryggen. Alligvel lignede hans ansigtsudtryk så meget en hunds, at fortælleren kalder ham Pilot, navnet på fortælleren egen hund. Han var »et saadant Menneske, som Livet på ingen Vilkaar vil gaa med til at nedsvælge. Han selv led under en brændende Trang til at blive ind-drukket af Livet, og prøvede ved en hver tænkelig Lejlighed at trænge sig gennem Halsen paa det, men han blev hver Gang ligesaa haardnakket afvist. For at han ikke helt skulde miste sine Illusioner, – for Livet ser ikke gerne, at vi ganske skaffer os af med dem, – nippede det af og til lidt til ham, uden dog nogensinde at tage en god fuld Slurk, og selv ved disse Lejligheder brækkede det ham bestandig op igen«. Fortælleren kan ikke bestemt sige, hvorfor det forholder sig sådan, men fortæller videre, at »alle, der kom ham nær paa en eller anden Maade, havde den samme Følelse: de havde ikke noget imod ham, men de kunde ikke

stille noget op med ham« (Syv fantastiske Fortællinger, Gyldendal 1985, s. 356). von Hohenemser befinder sig derfor åndeligt talt på et forsterstadium, uden kontakt med virkeligheden. Livet bed ikke på ham, så han kunne mærke det, og følgelig blev han en underlig kraftesløs person.

Men når tilværelsen hele tiden brækkede Pilot op, havde det naturligvis at gøre med noget i ham selv. Fremfor alt var der ikke noget, Pilot egentlig ville, og som han kunne sætte sig selv ind på. Han lod blot begivenhed på begivenhed passere. Egentlig ikke af dumhed eller slaphed, for han kendte sit problem og ledte af al kraft efter blot en lille smule selvstændighed. Men forgæves.

Hvad han manglede var egentlig indbildningskraft, skriver Karen Blixen: »Naar alt kommer til alt, var det sandsynligvis hans Mangel paa Fantasi, der førte til hans gruelige Mangel paa Eksistens. For, som du ved, Mira, maa man, hvis man vil skabe nogetsomhelst, allerførst skabe det i Fantasien« (s. 357). Men Pilot kunne ikke i sit hjerte forestille sig en Friedrich von Hohenemser, som han kunne lade optræde i livet – det var hans problem. Fantasien er »det Uendeliggjørendes Medium«, som *Kierkegaard* siger i »Sygdommen til Døden« (3. udg., Bd. 15, s. 88), men Pilots verden var netop begrænset. Han var *connaissanceur* hvad angår vin, men heller ikke mere.

Pilot viser, hvad der sker for et menneske, som ikke kender til noget åndeligt gennembrud i sit liv. Der kommer ingen indre kaldelse til ham, og han fortsætter derfor med at gøre i dag, hvad han gjorde i går. Pilot er, som ethvert andet menneske, anvist på at komme under indtryk af en inspirations formende magt. Først da vil han kunne formå at koncentrere den psykiske kraft i sig. Som det da også senere sker for Pilot.

Dybdepsykologisk kan forholdet udtrykkes på den måde, at en persons psykiske energi ikke står til disposition for bevidsthedens frie valg. Energien kan derfor ikke ved en viljesbeslutning flyttes fra et objekt til et andet. Og sjælelig disintegration bliver følgen, hvis en person ikke finder et driftsobjekt, som ubevidsthed og bevidsthed kan enes om

at knytte sig til (C. C. Jung: Det ubevidste, Gyldendal 1986, s. 68-73). I Det gamle Testaments visdomslitteratur reflekteres den samme grunderfaring med ordene: »Jeg ved, Herre, at et menneskes vej ikke står til ham ...« (Jeremias 10,23).

Hvad er alternativet til en religiøs tydning, bortset fra at lade være med at tyde sådanne erfaringer? Et alternativ er at forstå gennembrudserfaringer som akkumuleret energi, der så pludselig udløses ved udsigten til et objekt. Problemet med denne tolkning er, at den lægger gennembrudserfaringen tilbage i en tidligere tilstand, hvorved det nye ved gennembruddet fortoner sig. Et andet alternativ er den moralistiske tydning, der siger, at nu må Pilot se at tage sig sammen. Men denne tydning ser bort fra Pilots virkelige dilemma.

Resonans-problemet. Lad os nu forlade Pilots dilemma og tænke os, at en person finder sin kaldelse i forlængelse af den forudgående skæbnesammenhæng og tildeles et projekt. Så støder vi frem til den næste skranke, som ligeledes viser menneskets anvisthed på en forsynsbegivenhed. Hvordan nemlig føre idéen ud i virkeligheden, så personen ikke står og råber ude på livets sidelinje uden at rokke det mindste på tilværelsens begivenheder?

Dette grundlæggende dilemma opstår først, når mennesket er kommet til en vis klarhed over sig selv og vil noget. Dilemmaet er også reflekteret i Det gamle Testaments visdomslitteratur: »Menneskets hjerte udtænker hans vej, men Herren styrer hans fjed« (Ordsprogenes Bog 16,9). Også Paulus peger bl.a. på en sådan situation, når han udbryder: »Det gode, som jeg vil, det gør jeg ikke; men det onde, som jeg ikke vil, det gør jeg« (Romerbrevet 7,19).

Mennesket er altså anvist på en forenende magt, der kan skabe samklang mellem indre og ydre. Ellers bliver viljen hængende i personen selv uden at komme i takt og kontakt med virkeligheden: personen oplever resonansløshedens tomgang.

I anden omgang, når det lykkes at realisere viljen i hand-

ling, er vi ligeledes anviste på en konsonans mellem intention og faktisk virkning. Ethvert ord, vi siger, kan få en historie, som kan tage en helt anden retning end den tilsigtede, og enhver handling kan få konsekvenser, som vi ikke drømte om – men som vi alligevel må vedkende os. Resonansens kontakt med virkeligheden og konsonansen mellem intention og funktion er ingen selvfølge, men er – religiøst forstået – udslag af en forsynsbegivenhed. Men det er vel at mærke en forsynsbegivenhed, der virker sammen med vore lokale handlinger, og ikke tager form som en global forudbestemmelse.

Det problem at omgås dissonanser. Men hvad så i tilfælde af en dissonans mellem det, jeg føler er min bestemmelse, og de ydre begivenheder. Er det det samme som at falde ud af forsynet og fortabes i virkelighedens spil? Ikke nødvendigvis. Der findes nemlig to slags konsonans. Dels den ligefremme konsonans mellem intention og realitet, som blev nævnt oven for, og dels en spændingsfyldt resonans, som består i at høre konsonans på trods af en ydre dissonans (Jeg viderefører her mine overvejelser i Forsynstankens mulighed og umulighed, Dansk teologisk Tidsskrift, 1988, s. 241-262, her s. 258ff).

Vi kan nemlig indstille os til beklemmende begivenheder på flere måder. Vi kan resignere, måske endda blive fornærmede eller forbitrede. Omkostningen er naturligvis, at vi dermed giver køb på overhovedet at nære forventninger til livet. Eller vi kan lige modsat insistere, fiksere vores vilje, desperat ville, hvad vi nu engang har lagt os fast på, uanset om de ydre begivenheder siger tydeligt nej til vores projekt. Prisen er i så fald, at vi intet lærer. Vi bliver fastholdere.

Men der gives også en tredje mulighed, som er lige langt fra de førnævnte og som består i nøgternt at anerkende de aktuelle begivenheders nej som et nej og samtidig forholde sig til livet som en mulighedsrigdom, der siger ja. Denne dobbeltbevidsthed er troens mulighed og har form som et liv »med håb imod håb« (Romerbrevet 4,18), en tro på konsonans på trods af dissonans.

Denne erfaringsmulighed er anvist på, hvad man kan kalde

en indre forsynsbegivenhed, og muliggør, at mennesket kan tale i en situation, der ellers ville gøre én stum. I sin indledning til Jammers Minde skriver *Leonora Christine* ud fra netop en sådan troserfaring: »aldrig lagde Gud mig saasnart en Byrde paa, at han jo med det samme mig efter Byrdens Tyngde Styrke gav, saa at Byrden mig vel krum nedbøiede, mig haardt knugede og trykte, men dog ei slet nederslog, knusede og undertrykte, for hvilket den ubegribelige Guds Almægtighed skee Lov og Pris i Evighed!« (Gyldendals Bibliotek, s. 7).

Skæbne, forstået som et kondensat af fortidens begivenheder, sætter skranker for os. Skranker kan hæmme os, men de er under alle omstændigheder nødvendige for at løfte os ud af barndommens drømmer-tilværelse.

Tilfældet er derimod en magt, der ryster os, bringer os i bevægelse, og tvinger os til eksistens. Tilfældets »Det Sker« er før-etisk i sin magt og vælde, »velfærds kilde og ulykkes skaber«, som det hedder hos Jesaja (45,7) – om Gud.

Tilfældighederne slår ind over os og viser, at verden rummer uanede potentialer. De muligheder, tilfældighederne konfronterer os med, overstiger langt grænserne for vor fantasi. Derfor kan »mulighed« ikke reduceres til et rent antropologisk fænomen (vore anticipationer og forestillinger om fremtiden, f.eks.), men »mulighed« må tillægges en eller anden form for realitet. Hvordan man end vil bestemme denne status, kommer man ikke uden om, at livet omfatter mere end det virkelige, det omfatter også en mulighedsrigdom, som vi aldrig når at indfange.

Derfor oplever vi tilfældighederne både som en modstand, vi støder på og støder os på, – og som ånderum: luft. De gamle kaldte det »Ånd«.

Niels Henrik Gregersen

lic.theol.lektor, Århus universitet

Thorkil Kristensen som politiker

Sidste halvdel af 1989 satte rekord i politikerlede. Først en lang og resultatløs slåen hinanden i hovedet med store planer, så utroligt taktisk prægede finanslovsforhandlinger med gensidige grove beskyldninger mod modparten. Og endelig kommunalvalgets efterspil hvor de valgte mange steder i deres konstitueringsaftaler viste despekt for vælgernes afgørelser i iveren efter gyldne kæder og udvalgsformandsposter.

Hvor nødig man end vil indrømme det, er det parlamentariske system i krise. Ikke p.g.a. EF, økonomisk krise eller andet udefrakommende, men p.g.a. de folkevalgtes manglende evne til at finde fælles løsninger i en rimeligt tillidsfuld atmosfære.

I en sådan situation vil blikket ofte vendes mod positive eksempler, som man tror kan genskabe respekt til og samling om folkestyret.

Men hvilke egenskaber er det egentlig, som skal til, for at vælgerbefolkningen giver karakteren 13? Et blik rundt på de 179 medlemmer i Folketinget får ikke vælgercensur til at trække topkarakteren frem. Ser man derimod på den forrige politikergeneration er valget nemmere. Særligt iøjnefaldende er Thorkil Kristensen, som døde i juni 1989.

»Den bedste statsminister, vi aldrig fik«, hed det i en af nekrologerne, og ingen tvivl om, at han var en af efterkrigstidens allermest respekterede politikere.

Han opnåede det sjældne at blive elsket som påholdende finansminister i to Venstre-regeringer, at blive foreslået som udenrigsminister af socialdemokraterne samt flere gange blive peget på som en statsminister, der kunne samle og redde landet. Men hvilke egenskaber gjorde ham til noget særligt i forhold til mange andre udmærkede politikere?

Dygtighed og flid er to grundlæggende egenskaber, og

Thorkil Kristensen besad dem til fulde. Han var stolt over at have startet sin karriere i det private erhvervsliv, i Fyns Sækkekompagni, men det var i det offentliges tjeneste, han snart gjorde sig bemærket. Efter at være blevet nationaløkonom i 1927 kunne han via en inspektørstilling i Sparekassetilsynet og flere studieophold i England sætte sig i professorstolen i driftsøkonomi ved Aarhus Universitet. Det blev imidlertid ikke som videnskabsmand, han tjente sine sporer. Vel var han en kapacitet, men hans bøger rager ikke op over, hvad så mange andre økonomer har skrevet. Han fik heller aldrig tid til at skrive sin disputats færdig.

Som offentlig person beviste han først sin dygtighed i forskellige statslige udvalg og kommissioner – først og fremmest professorudvalget, der i sine betænkninger lagde grunden for efterkrigstidens økonomi – og senere beviste han den gennem sit politiske arbejde.

Dygtighed alene gør ham imidlertid ikke til noget særligt. Folketinget har – trods alt – gennem tiderne haft mange andre lyse hoveder. Men som så mange andre steder er det et spørgsmål om, hvordan man er i stand til at udnytte sine evner. Og her var det Thorkil Kristensen skilte sig ud fra mængden. Han var saglig, så det grænsede til det lidenskabsløse.

Det saglige har det imidlertid med at gå hånd i hånd med det kedelige. Jeg har da heller aldrig hørt Thorkil Kristensen fyre en vittighed af, selv om han nok kunne have et lunt glimt i øjnene. Jeg er heller ikke stødt på morsomheder i hans mange taler, som er gengivet i Folketingstidende eller refereret i aviser og beretninger.

Alligevel var han spændende at høre på. Med sin lidt skolemesteragtige, tålmodige stemmeføring kunne han udlægge nationens og verdens økonomiske situation, så alle følte, der gik en prås op for dem. Ganske typisk er således ordstyrerens bemærkning efter at Thorkil Kristensen havde forklaret landets økonomiske udsigter på en organisationskongres: »Det er en lykke, at vi har en finansminister, der kan forklare selv de mest indviklede økonomiske problemer, så alle kan forstå dem«. Noget så tørt som finansloven kunne han fremlægge,

så medierne bagefter omtalte det som en »mønstergyldig fremlæggelse«.

Hans evne til at formidle uden at gå på kompromis med sagligheden var nok en af de egenskaber, der i den brede befolkning gav flest points og forlenede ham med stor troværdighed. En senere kollega, fhv. finansminister Poul Møller, har engang rammende skrevet om Thorkil Kristensen, at »pædagog som han var, kunne han få den enkelte borger til at aflevere sin sidste bukseknop i tillid til, at han derved gjorde noget fortjenstfuldt«.

Pædagogiske evner er imidlertid ikke alt. Det kan give folkelig forståelse, men ikke nødvendigvis politisk gennemslagskraft. At mestre politikerhåndværket er ikke noget, man kan læse sig til. Det er en egenskab, man har tæft for, og som udvikles gennem praktisk erfaring. Den store overraskelse var, at den høje, tynde professor viste sig at være en ganske smidig forhandler, der evnede at gå på kompromis med andre partier, men således at hans egen substans i forslagene stadig var tilbage. Over for den substans var han kompromisløs.

Thorkil Kristensen kom ind i Folketinget i 1945, og havde indtil da ikke været aktiv i politisk arbejde. Statsminister Knud Kristensen var derfor noget tøvende, da økonomiprofessoren blev bragt i forslag som finansminister. »A kinner ham it«, skulle han have sagt. Godt nok var Knud Kristensen ikke så vidende, men han havde ikke kunnet undgå at lægge mærke til Thorkil Kristensen som en meget kompetent økonomisk kommentator i Jyllands-Posten i 30'erne og som medlem af betydningsfulde nævn og udvalg. Det manglende kendskab gik derfor nok mere på de politiske evner.

Finansministeren klarede imidlertid sit politiske svendestykke. Det skete i 1946, hvor det lykkedes ham at samle bred opbakning til den såkaldte engangsskat, der havde til formål at inddrive en del af de krigsskabte formuestigninger. Det var en vanskelig sag af stort omfang. I alt skulle inddrives, hvad der svarede til 12% af bruttonationalproduktet. Til sammenligning udgjorde den omfordeling på 40 mia. kr., som Schlüter bebudede i det, han kaldte århundredets største indgreb, kun 6% af bruttonationalproduktet.

I den anden finansministerperiode fra 1950 til '53 fik Thorkil Kristensen ikke gennemført så mange vidtrækkende reformer. Koreakrigen, landets oprustning samt et dårligt bytteforhold nødvendiggjorde en meget stram finanspolitik, hvad der ikke var den påholdende finansminister ukært. Med stor opfindsomhed fandt han og hans embedsmænd nye skatteobjekter: fyldepenne, biografbesøg, fotografiapparater, gulvtæpper (ikke almindelige gulvmåtter) o.s.v. På den måde skilte han sig ikke ud fra andre finansministre.

Det gjorde han til gengæld ved at være vores mest udenrigspolitisk interesserede finansminister. Han var i mange år formand for Det Udenrigspolitiske Selskab og deltog i flere forhandlinger i London om Sydslesvig. Han var formand for den danske Europabevægelse og sad i Europarådet fra dets oprettelse i 1949 til regeringsskiftet i oktober 1950. Herefter deltog han som minister i alle OEEC-møder og NATO-møder, flere gange i stedet for forsvarsministeren, som ikke var god til engelsk. Det var gennem disse internationale kontakter, amerikanerne lærte Thorkil Kristensen at kende og derfor i 1960 pegede på ham som generalsekretær for den vestlige samarbejdsorganisation OECD i Paris, en post han bestred frem til 1969.

Det var ikke kun den internationale interesse, der trak ham væk fra den danske politiske scene. Som bekendt betød modsætningsforholdet til Venstres leder, Erik Eriksen, og hovedparten af folketingsgruppen, at Thorkil Kristensen i 1960 forlod partiet.

Selv om de to venstremænd som personer var vidt forskellige, var der ingen, der i 1940'erne ville have troet på et brud mellem netop de to. De stod begge som repræsentanter for den moderne liberalisme og kæmpede flere gange bravt mod gammelliberale som Knud Kristensen og hans efterfølger Edvard Sørensen.

Men det var først og fremmest Thorkil Kristensen, der tegnede oppositionen i partiet. Edvard Sørensen var en svag leder, efter at Knud Kristensen i 1949 havde forladt folketingsgruppen, og det gav Thorkil Kristensen så meget spillerum, at han i en kort periode tegnede til at blive Venstres

nye formand. I september 1949 blev Edvard Sørensen godt nok som ventet valgt til landsformand med 281 stemmer, men det alle hæftede sig ved var, at Thorkil Kristensen fik 181 stemmer.

Månedene efter stilede Edvard Sørensen mod et valg. Det gav voldsom splid i Venstre, hvor flertallet i gruppen fulgte Thorkil Kristensens nej til at vælte regeringen. Efter en bevæget afstemning i Folketinget, vurderede Hans Hedtoft bagefter på et socialdemokratisk gruppemøde, at »Thorkil Kristensen faktisk i går blev Venstres formand«.

Selv om Thorkil Kristensen stod stærkt det efterår i 1949, så var det dog klart for de fleste, at han ikke var et bud på Venstres nye formand. Skønt meget respekteret i vælgerbefolkningen var han ikke den rette til at samle Venstrevælgerne. Dertil var han for ukonventionel, for midtsøgende og for lidt folkelig. I sit sind var Thorkil Kristensen ikke ufolkelig, tværtimod. Hans hjerte bankede varmt for folkeoplysning, og han havde fra sin ungdom tætte forbindelser til højskoleverdenen. Men i sin fremtoning var han ikke folkelig og jovial, den man slog på skulderen og fik en uhøjtidelig snak med. Det er ikke fordi Venstres historie kan opvise mange af den slags formænd, men når partiets politiske ordfører, Erik Eriksen, faktisk besad de egenskaber, og han som landbrugsminister 1945–47 havde klaret sig godt og senere havde vist sig at være i besiddelse af et veludviklet politisk talent, så var det oplagt i 1950 at vælge ham først som gruppeformand og senere partiformand. Så vidt vides følte Thorkil Kristensen ikke det som et nederlag, da han selv var klar over, at han i mange spørgsmål lå så langt fra den almindelige holdning i rigsdagsgruppen, at han ville have svært ved at skabe et godt, internt samarbejde. I en del tilfælde havde rigsdagsgruppen således overladt ordførerskabet til andre på områder, hvor Thorkil Kristensen var ekspert. Partifællerne opfattede ham simpelt hen som for planøkonomisk.

Det egentlige modsætningsforhold mellem Erik Eriksen og Thorkil Kristensen udviklede sig først efter, at Socialdemokratiet var kommet til magten igen i 1953. Regeringssamarbejdet med de Konservative havde drejet Erik Eriksen mere

mod højre, og de to partier førte efterkrigstidens vel nok mest markante oppositionspolitik. Den linie passede ikke den midtersøgende Thorkil Kristensen.

I 1955 kom konflikten frem til offentlig skue. Først stemte Thorkil Kristensen imod almindelig folkepension til alle. Det gik Venstre ind for, men den tidligere finansminister fandt det for dyrt for staten. Dernæst stemte Thorkil Kristensen i en afgørende situation sammen med regeringen og de Radikale for nogle forbrugsafgifter. Han vandt megen sympati ved at begrunde det med, at han ville have foreslået noget lignende, hvis han selv havde været finansminister. Men blandt folketingskollegerne i oppositionen vakte det vrede, at han havde ødelagt taktikken. Fra disse begivenheder gik der en lige linie til regeringsdannelsen i 1957, hvor Erik Erikson gik imod Thorkil Kristensens anbefaling af en VR-regering, og til det endelige brud i 1959–60, hvor Thorkil Kristensen gik imod det tætte samarbejde med de Konservative og brød med partiet.

Når det kom til et brud, skyldtes det, at Thorkil Kristensen forblev tro mod sine idealer: I økonomien var hovedsagen mådehold og ansvarlighed, og i politikken var det samarbejde og en stræben efter ligevægt mellem interesserne. Som den første talte han for – til mange borgerliges forfærdelse – at arbejderne skulle inddrages i virksomhedernes ledelse for at ansvarliggøre de ansatte. Stærkere end de fleste var han også fortalere for indkomspolitik, men vel at mærke sikret ved ansvarliggørende aftaler mellem regering, arbejdsgivere og arbejdstagere.

Men hvorfor blev Thorkil Kristensen ikke blot radikal? I mangt og meget var hans økonomiske og politiske filosofi identisk med Det Radikale Venstres. Men på et – og for Thorkil Kristensen centralt punkt – skiltes vandene, nemlig i forsvarsspørgsmålet. Han var stærk NATO-tilhænger, og den ellers sparsommelige finansminister havde ikke noget imod at lade kronerne rulle, når det gjaldt Danmarks forsvar. Som et udtryk for hans spændvidde skal det nævnes, at han flirtede med 50'ernes fredsbevægelse samtidig med, at han var stærkt forsvarsvenlig.

Efter at have forladt dansk politik blev han flere gange bragt i forslag som statsminister, både i midten af 60'erne og mere seriøst i begyndelsen af 70'erne som leder af en samlingsregering. Var det kommet dertil, er der ingen tvivl om, at Thorkil Kristensen ville have været en af de eneste, som kunne have formået at holde sammen på en sådan regering. Selv om der ikke er de bedste erfaringer med at bringe politiske modsætninger sammen i regering, er der grund til at tro, at dansk politik i 70'erne ville have forløbet mindre kaotisk og mere forsonligt, hvis Thorkil Kristensen i begyndelsen af årtiet var blevet leder af en bred regering.

Det, der gjorde Thorkil Kristensen til denne ener, var nok dygtighed, men især troværdighed. Befolkningen troede på, at hans forslag var båret af brede samfundsinteresser og ikke af snævre partiinteresser – det var i øvrigt også hans egen opfattelse – og var derfor også mere parat til at bære nogle ofre.

Den anden egenskab, der gjorde ham til noget særligt, var hans åbenhed. Han var en ægte liberaler, der søgte den åbne dialog med anderledes tænkende. Han mente, og han praktiserede, at man i det mindste måtte prøve at forstå modstanderens motiver og argumenter. Derfor kunne det i lige høj grad irritere ham, når amerikanerne rent refleksmæssigt afviste russerne, som når danske venstreorienterede ikke ville prøve at forstå ham i en diskussion, når han prøvede at forstå dem.

Endelig kan det ikke nægtes, at en tredje grund til Thorkil Kristensens enerstilling var det skær af tragik der kom til at hvile over hans farvel til dansk politik, akkurat som der 12 år tidligere var tragedie forbundet med den bredt respekterede konservative leder, J. Christmas-Møllers brud med sit parti. Thorkil Kristensens tragedie bestod i, at der i Danmarks liberale parti, Venstre, ikke var plads til den mand, der betragtede sig som den egentlige bannerfører for den moderne liberalisme. Problemet for Thorkil Kristensen var, at han var mere respekteret i andre partier end blandt sine partifæller på tinge. I traditionel politik kan en sådan tilstand ikke vare evigt. Problemet med folk med ener-kapacitet er, at de er spændende for alle andre end for de nærmeste, som pr. defi-

nition må komme til at stå tilbage som bagstræberiske standardtyper.

Som bekendt blev Thorkil Kristensen ikke statsminister, selv om han gerne ville have taget imod hvervet. Det ville også have stridt imod politikens logik at sætte en mand i spidsen, som ikke altid ville acceptere de politiske partiers spilleregler.

Tilbage sidder så en befolkning, som ikke søger efter en »stærk mand«, men en lederskikkelse der på et sagligt grundlag kompetent søger at finde langsigtede løsninger, som den samme befolkning er parat til at yde ofre for, blot den finder løsningerne saglige og troværdige.

Video, ergo sum: Det postmoderne syndefald?

1. O at være en høne.

»O at være en høne,
ingen kan finde, hvor er.
Gemme sig dybt i en have,
pikke et rødhudet bær.«

Sådan begynder Frank Jæger sit »Være-digt«, som udtrykker en dyb længsel efter den rene *væren*, en længsel efter at slippe af med menneskets besværlige *viden om væren*, en længsel efter blot at være: Rent, helt, spontant og umiddelbart. Frank Jæger vidste godt, at denne længsel kunne få fatale konsekvenser. Hvis den rene væren ikke indfinder sig af sig selv, fristes man undertiden til at tvinge den igennem med kunstige midler. Alkohol blev, som for så mange andre forfattere, Frank Jægers tvivlsomme muse. Udover at henvise til det tragiske aspekt af denne værens-længsel, spiller det sidste vers i »Være-digtet« uden tvivl også på digterens egen afhængighed af flasken:

»O at være en stodder
stedt paa den regnvaade vej.
Ensom, fordrukken og sølle.
Saadan en stodder er jeg.«

Begrædelsen over, at vi som mennesker er blevet belemet med en besværlig viden om vor egen eksistens, er også et yndet tema i den populære poesi, som følger schlageren på dens vej igennem æteren. Så længe jeg kan huske, har disse schlagere hjemsøgt mig igennem »Giro 413« og lagt en søndag

eftermiddagsstemning, som emmer af vemodig værens-længsel:

»Lille sommerfugl, lille sommerfugl
flyv fra blomst og til blomst,
fra skjul til skjul.
Når jeg ser på dig,
ak, så tænker jeg:
Hvem der bare var sommerfugl.«

Selvom der her er tale om et stykke totalt uinteressant poesi, er verset båret af den samme længsel som hos Frank Jæger. Værens-længslen romantiseres imidlertid i denne type poesi og bliver sentimental, fordi den ikke, som hos Frank Jæger, problematiseres.

Den samme længsel gør sig også gældende i børnenes univers. Hvor mange små børn har ikke med misundelse sunget om den lille stær, som ikke skulle underkaste sig kulturens forbandelser i form af tøj, sæbe, lektier, tilberedning af mad, kufferter, billetter og penge, men som kunne leve stærkt og rent:

»Og når den vil rejse, den venter ikke længe.
Vips, er den afsted og ta'r på eventyr!
Den har hverken kuffert, billet eller penge,
den har bare vinger, den er en lystig fyr.«

Der er ingen tvivl om, at tabet af den rene væren mærkes stærkest i barndommen og i puberteten. Barndommens største kulturelle præstation består jo i, at barnet langsomt lærer at forholde sig til sig selv, langsomt bliver bevidst om sig selv som person, langsomt lærer at forholde sig til sig selv som til et andet menneske. Man siger i psykologien, at barnet lærer at tage sig selv som objekt. Derved sker der en *spaltning*, som går ned midt igennem barnets psyke. Barnet bliver spaltet i subjekt og objekt og mister sin vidunderlige evne til blot *at være*. Barnet spaltes i *væren* og i en *viden om egen væren*.

2. *Syndefaldet*

Også i menneskets artshistoriske udvikling må denne spaltning på et tidspunkt have indfundet sig. Menneskets spaltning viser sig da også at være det afgørende tema i den kristne syndefaldsmyte. Der har i europæisk litteratur og filosofi da også været en ældgammel tradition for at betragte den kristne syndefaldsmyte som en historie om menneskets identitetsdannelse. I Miltons »Paradise Lost« fra 1667 består Evas første handling i, at hun stirrer længselsfuldt på sit eget spejlbillede i vandet. Derved bliver hun bevidst om sig selv som menneske, idet hun ser sig selv udefra. Hun ser sig selv som en anden, hun tilegner sig en viden om egen væren.

Det er oplagt, at der i syndefaldsmyten skete den samme spaltning ned igennem Adam og Eva, som vi ser hos barnet. Æblet sad jo netop på *kundskabens* træ, og resultatet af æble-rovet udeblev da heller ikke:

»Da åbnedes begges øjne, og de kendte, at de var nøgne. Derfor syede de figenblade sammen og bandt dem om sig.« (Første Mosebog kap. 3, v. 7).

»Hvem fortalte dig, at du var nøgen?«, spurgte Gud, og et af verdenshistoriens første forsøg på at snakke udenom og give hinanden skylden udspandt sig. Svaret på spørgsmålet var naturligvis, at Adam og Eva selv så, at de var nøgne. Kundskaben, som de havde vundet, bestod jo ikke mindst i, at de havde tilegnet sig en bevidsthed om egen eksistens.

Men hvorfor nu denne historie med figenbladet, hvorfor bliver Adam og Eva pludselig generte og blufærdige? Det er en historie, som handler om en psykisk nøgenhed, der går tabt, når mennesket erhverver sig viden om væren. I stedet må mennesket iføre sig en psykisk klædedragt, som man i psykologien kalder for selvet eller selvbilledet. Mennesket må herefter fremtræde som et selvbillede overfor andre, men så sandelig også overfor sig selv. Det er det selvbillede, som er identisk med vores *viden om væren*. Milton, som uden tvivl kendte den græske mytologis myte om Narcissos, viser ved sin inddragelse af spejlingsproblematikken, at han fattede

denne pointe. I spejlet fremtræder vi jo netop for os selv på samme måde, som vi fremtræder for medmennesket: Udefra. Den *rene væren*, vort »sande« jeg, det umiddelbare, spontane menneske tabes derved for os selv og for vore medmennesker ned i det ubevidste. Det er dette tab, som udgør faldet og tragedien i syndefaldsmyten.

3. *Pandoras æske*

Som antydet strejfes i græsk mytologi den samme problemstilling som i syndefaldsmyten. Villy Sørensen har i sin nye bog: »Apollons oprør« foretaget en nytolkning af Pandora-myten, som ligger meget tæt på min tolkning af syndefaldsmyten.

Tiden spiller en central rolle i Villy Sørensens tolkning. Hvor alt er nutid, hvor mennesket er opslugt i nuet, er der ingen tidsfornemmelse. Igennem syndefaldet opstår menneskets tidsfornemmelse da også. Livet inddeles i fortid, nutid og fremtid. Til fortiden knyttes menneskets erindring, medens fremtiden bliver håbets bolig. Det centrale i Villy Sørensens tolkning er Hesiods skildring af Pandoras nedstigen til menneskene, som derved bliver dødelige, fordi Pandora medbringer en æske, som udspyr sygdom, alderdom og død over menneskene. Kun håbet bliver tilbage i æsken, da Pandora skyndsomt smækker låget i. Sædvanligvis tolkes det således, at håbet derfor ikke kom ud blandt menneskene. Villy Sørensen foretager imidlertid en anden tolkning: Med Pandoras komme bliver mennesket nok dødeligt, men vi får samtidig håbet foræret:

»Strengt taget – efter ordlyden – måtte dette forstås som om håbet ikke kom ud i verden blandt menneskene, der hidtil havde levet ubekymret. Men meningen er den modsatte: at mennesket beholdt håbet i sit skrin, så at sige havde det hos sig, mens det ikke var herre over livets genvordigheder. Så længe menneskene levede uden bekymring for morgendagen, havde de ikke brug for at håbe. Håbet hører sammen med Tiden som erindringen gør det ...«¹

Strammes fortolkningen af Pandora-myten en smule, handler den ikke blot om, at mennesket bliver dødeligt, men også om, at mennesket får *bevidsthed* om sin egen dødelighed i samme øjeblik, som håbet og dermed frygten foræres til menneskene. Man kan også sige, at Pandora forærede menneskene *viden om væren*. Igennem denne fortolkning af Pandora-myten bliver ligheden med den bibelske syndefaldsmyte åbenbar.

4. Korsvejen

Når mennesket igennem syndefaldet opnår viden om egen væren, står det ved en korsvej. Den ene vej, som vil optage os i denne sammenhæng, er mørk og tragisk. Den anden vej, som er lys og optimistisk, følger en tradition i europæisk åndshistorie, hvori syndefaldet betragtes som en lykkelig tildragelse i menneskehedens historie. Det er jo nemlig rigtigt, som slangen siger til Adam og Eva, at mennesket skal blive guddommeligt og alle andre skabninger på jorden overlegne, hvis det spiser af kundskabens træ og derigennem får bevidsthed om egen eksistens. Nok er denne selv-bevidsthed besværlig og giver psykiske knubs og kvababelser, som vi senere skal se, men den er så sandelig også en forudsætning for menneskehedens fantastiske udvikling. Hvis ikke Eva havde ladet sig forføre af slangen, ville vi, som de andre dyrearter på jorden, være bundet af vore instinkter og derfor tvunget til at *gentage* vort eget og de forrige generationers liv ned i de mindste detaljer. Vi kan i stedet forholde os til verden og til os selv, lære af vore egne fejl og derigennem opsamle erfaringer. Herved akkumuleres menneskehedens viden, og enhver generation kan så at sige stille sig op på den forrige generations skuldre. Dialektikken imellem det lykkelige og det ulykkelige syndefald er værd at holde sig for øje, når vi i det følgende vil koncentrere os om syndefaldets tragiske konsekvenser.

1. Sørensen, Villy: »Apollons oprør«, s. 43, 1989.

5. *Narcissisme og selvspejling*

Den tragiske vej fra syndefaldet til den blanke skovsø og til caféernes spejlkabinetter, hvor narcissismen og selv-spejlingen udspinder sig, er ikke lang. I vor tid synes denne vej at være ganske bred og trafikken på den veludviklet. Der er, som det blev nævnt under omtalen af Miltons »Paradise Lost«, en meget gammel tradition for at undersøge denne vej.

Herhjemme var Karen Blixen en fornem repræsentant for denne tradition. Åge Henriksen har i sit kendte essay: »Karen Blixen og marionetterne« påpeget, hvorledes den bibelske syndefaldsmyte sammen med marionet-symbolet spiller en central rolle i Karen Blixens forfatterskab. Han nævner i den forbindelse en novelle af den tyske romantiske digter Heinrich von Kleist, en novelle som fik en afgørende indflydelse på Karen Blixen. Novellen hedder: »Om marionetteatret«. Heri møder vi en balletdanser, som er dybt fascineret af et lille omrejsende marionetteater, der underholder de bredere lag af befolkningen på byens torv. I novellen forfægter balletdanseren det synspunkt, at marionetternes dans er langt mere yndefuld, end dansen han selv udfører på byens balletscene. Pointen er, at marionetten netop ikke har bevidsthed om sin egen dans, hvilket balletdanseren har. Derfor kan balletdanseren aldrig opnå den fuldstændige naturlighed og dermed yndefuldhed i sin dans. Bevægelserne kommer en brøkdel af et sekund for sent eller for tidligt, da bevidstheden forcerer eller forhæler udtrykket hos selv den bedste balletdanser. I novellen nævnes desuden et eksempel på, hvorledes en ung mands naturlige ynde ødelægges, da han bliver bevidst om denne ynde. I novellen står der:

»Jeg badede«, fortalte jeg, »for henved tre år siden en dag sammen med en ung mand, hvis hele væsen i ualmindelig grad var præget af naturlig ynde. Han må vel have været en seksten år og kun såre svagt sporedes hos ham – fordi pigerne beundrede ham – den første anelse af forfængelighed. Nu traf det sig, at vi sammen kort forinden i Paris havde set den statue af en yngling, der trækker en torn ud af foden; afstøbninger af statuen

findes i mange tyske samlinger. Idet han nu satte sig på en skammel for at tørre den ene fod, kom han til at kaste et blik ind i et stort spejl og blev dermed mindet om statuen. Han smilede og gjorde mig opmærksom på det. Jeg havde faktisk selv bemærket ligheden, men hvad enten det nu var for at stille hans mangel på indbilledskhed på prøve eller for at modvirke de svage spor af begyndende forfængelighed, så lo jeg i hvert fald og sagde, at han vist så syner! Han rødmede og hævede påny foden for at vise mig ligheden. Men, som man kunne forudse, mislykkedes forsøget. Han løftede forvirret foden tredje og fjerde gang, ja han løftede den ti gange: Forgæves. Han var ude af stand til at gentage den oprindelige bevægelse, ja de bevægelser, han gjorde, virkede så komiske, at jeg havde svært ved at lade være med at le.

Fra den dag, ja fra det øjeblik, skete der en ubegribelig forandring med det unge menneske. Han begyndte at stå i timevis foran spejlet, og lidt efter lidt mistede han al den naturlige tiltrækning eller ynde, han havde været i besiddelse af. En usynlig magt syntes at lægge ligesom et net af jerptråde om enhver af hans bevægelser, og efter et års forløb var der intet tilbage af de egenskaber, som før havde glædet dem der kendte ham. Der er flere, som kan bevidne, at dette mærkelige og triste tilfælde forholder sig ganske som jeg her har fortalt det.«²

Jeg havde engang en elev, som ind imellem led af selvoptagethedens forbandelser. Når han havde sine anfald, kunne han ikke koncentrere sig om undervisningen, men lå og grublede over sin egen ulykkelige skæbne, som bestemt heller ikke var misundelsesværdig. Han skal nævnes her, fordi han havde et udtryk, som præcist beskriver den narcissistiske forbandelse: »Jeg står i vejen for mig selv«, sagde han.

2. Kleist, Heinrich von: »Om marionetteatret« i »*Livsanskuelse igennem tiderne bind 8*«, s. 125.

6. *Blufærdighed, selvspejlingens vogter*

Den førnævnte tolkning af Adam og Evas blufærdige reaktion på syndefaldet er uden tvivl holdbar. Anne Sofie, min datter på fire år, har imidlertid belært mig om, at Adam og Evas blufærdighed også skal tages bogstaveligt. Belæringen faldt, da jeg så hvorledes Anne Sofie krogede sig af generthed, da hun hørte sin egen stemme på bånd. Blufærdighed og generthed er simpelthen menneskets reaktion på, at det betragter sig selv udefra og derved bliver tilskuer til sin egen eksistens. Dette er imidlertid ikke nogen ny og original indsigt.

Løgstrup har, lang tid før det blev moderne at tale om narcissisme, påvist, at den åndelige blufærdighed beskytter mennesket imod at betræde selvspejlingens og narcissismens vej. Han skriver om selvspejlingen eller beskuelsen, som han kalder det:

»Det er som om beskuelsen er en bestråling, der får det beskuede til at vokse med svulstens vækst. Spontaneiteten bliver syg, intensiteten bliver til monomani, godhed til selvvelbehagelighed, retfærdigheden til selvretfærdighed ... Ublufærdig er derfor omgang med omgangen, beskæftigelse med beskæftigelsen. Blufærdigheden sætter sig imod, at individet erobrer sine tanker og følelser. Blufærdigheden bevarer tankernes og følelsernes liv og magt, hvilket alene kan ske ved, at individet, spontant, følger dem i deres intentionalitet og udfolder dem, giver dem form, medens de bliver kraftløse og dør, når individet giver sig til at kredse om dem som sine egne tanker og følelser, interesserer sig for, hvor flatterende dets skæbne er i stedet for at tage livtag med den, interesserer sig for indfaldets originalitet i stedet for tankens sandhed, interesserer sig for, hvor aparte følelsen er, i stedet for at følge den på dens vej til genstanden ... Blufærdigheden sætter sig imod blottelsen, fordi mennesket hildes af det blottede, fanges ind af det og mister sin frihed og spontaneitet.«³

3. Løgstrup, K. E.: *»Kunst og etik«*, s. 13–14, 1961.

Løgstrup giver i samme værk en fremragende beskrivelse af selvspejlingens mekanismer i sin analyse af underholdningsfilmen, hvis emne han kalder for *den flatterende skæbne*. I en »Romeo og Julie«-pastiche kan journalisten ikke få sin prinsesse. Modsat sit forbillede, får filmen ved hjælp af kameraets indstilling sin hovedpersons skæbne til at tage sig interessant og flatterende ud:

Afskedsscene, første kameraindstilling:

Vi identificerer os med manden, idet vi med hans øjne ser pigen løbe bort fra hans bil uden at vende sig om.

Afskedsscene, anden kameraindstilling:

Her dvæler kameraet ved manden i bilen, som desillusioneret tænder sig en smøg og resigneret drejer på startnøglen. Igen nem identifikation med manden i bilen ser vi ikke blot pigen som forsvinder, men vi ser også os selv og smager på vores tragiske skæbne:

»Men det vil sige, at til den mands verden, som filmen gør os til ét med, hører manden med, ikke bare som den, der ser, men også som den, der ses. Samtidig med at han ser pigen, ser han sig selv – og vi med ham. Til mandens verden hører ikke bare pigen med, men også han selv, vel at mærke som genstand for hans eget syn. Ikke bare *med* sine øjne, men også *for* sine øjne er han til stede i sin *egen* verden. Men hvad er det andet end hvad man forstår ved selvspejling? På en måde, der ikke kan tænkes mere pågående, fordi vor aktivitet er blevet beslaglagt, tvinger underholdningsfilmen os til at tage del i sine personers selvspejling.«⁴

7. *Video, ergo sum*

Der er sendt mange underholdningsfilm igennem æteren siden Løgstrups præcise analyse. Desuden kan man købe videofilm i enhver velassorteret døgnkiosk. Flere og flere midaldrende ægtemænd løber rundt med et videokamera i hånden. Samtidig melder psykologer og psykiatere om en

4. Løgstrup, K. E.: Ibid. s. 48.

kraftig stigning i de narcissistiske diagnoser. Uden at overdri-ve betydningen er det vanskeligt fuldstændig at ignorere en sammenhæng imellem medieindustriens eksplosion og stig-ningen i de narcissistiske diagnoser.

Ét er det voldsomme konsum af videofilm i T.V. med den deraf følgende virkelighedsflugt, noget andet er videokame-raets indtog i almindelige menneskers liv. I Tivoli og mange andre steder kan man i disse år se, hvorledes flere og flere familier får deres ferieture grundigt gennemfotograferet af farmand, som løber rundt med en camcorder på skulderen. Han distancerer sig på den måde fra familiens liv, da han må tænke på kameraindstilling, skarphedsindstilling, billedud-snit etc. Man får en lumsk mistanke om, at han ville kede sig ihjel uden sit nye isenkram. Videokameraet bliver hans alibi for at være med på ferien. Hvis han virkelig levede sammen med sin familie i disse ferier, ville han vel ikke spille tiden på disse evindelige videoptagelser: På stamværtshuset og til fodboldkampe, hvor »rigtige mænd« mødes, ser man f.eks. ingen camcordere. Meningen er nu, at familien skal hjem og se, hvor sjovt de havde det på deres tur i Tivoli; i fald de skulle have glemt det, i fald de slet ikke oplevede glæden. Det led, som i underholdningsfilmen formidles igennem identifikationen med skuespillerne, kan nu simpelthen springes over. Familien optræder for sig selv og får tildelt en flatterende skæbne: Ikke bare *med* dens egne øjne, men også *for* dens egne øjne er familien tilstede i sin *egen* verden. Skulle man være i tvivl, så kan man jo se på T.V.-skærmen, hvor godt man havde det: »Video, ergo sum«.

Også blandt unge mennesker kan man se et lignende fæno-men. Landets højskoler investerer i disse år i videoudstyr for at give eleverne et bevidst forhold til T.V.-mediet. Ikke desto mindre ved eleverne godt, at et videoudstyr kan bruges til at se videofilm på og til at optage hinanden med, når man op-træder for de andre elever på højskolen med teater, musik etc. Nægter læreren at udlevere udstyret til elevernes gensidige optagelse af hinandens præstationer på scenen, bliver han i bedste fald mødt med undren, og i værste fald bliver han et offer for de narcissistisk krænkede elevs vrede. De fleste

lærere har forlængst overgivet sig. Dagen efter en optræden sidder de optrædende højskoleelever i timevis og ser sig selv på video, og når højskoleopholdet nærmer sig sin afslutning, kopierer eleverne i snesevis af videoer fra højskoleopholdet; fortrinsvis med dem selv i de centrale roller: Se, jeg er skuespiller; se, jeg er musiker; se, jeg eksisterer: »Video, ergo sum«.

8. *Det moralske menneske og syndefaldet*

Spaltning i væren og viden om væren kan også udtrykkes således, at mennesket spaltes i det, som flere angelsaksiske psykologer kalder for »*The knower*« og »*The known*«: I en instans som erkender, og i en instans som erkendes. Som påpeget af Boje Katzenelson beskrives denne spaltning i så at sige alle kendte personlighedspsykologiske teorier. Mennesket er på samme tid udkastet, opslugt i verden og engageret i en fortolkning af denne sin egen udkastethed. Det er i denne fortolkning, vi møder os selv som billede, som selvbillede⁵.

Løgstrup har, i sin beskrivelse af selvspejlingen, en tilbøjelighed til at glemme spaltningens realitet. Spaltningen er jo ikke blot en forudsætning for selvspejlingen, men også for selverkendelsen. Denne realitet glemmes imidlertid ikke i Bibelens syndefaldsmyte, idet myten også handler om menneskets moralske fødsel. Det var jo ikke blot kundskabens træ, men kundskabens træ på *godt og ondt*, som der blev hugget et æble fra:

»Da sagde slangen til kvinden:

»I skal ingenlunde dø;

men Gud ved, at når I spiser

deraf, åbnes Eders øjne, så I bliver

som Gud til at kende godt og ondt!« «

Første Mosebog kap. 3, v. 4-5.

Boje Katzenelson omtaler i den før nævnte artikel en engelsk filosof ved navn D. C. Dennet. Dennet argumenterer overbe-

5. Katzenelson, Boje: »Refleksivitet og personhed« i »*Psyke og logos*«, s. 225-238, nr. 2, 1982.

visende for, at menneskets spaltning netop er en forudsætning for, at vi kan indgå i et moralsk forpligtende fællesskab med andre mennesker. Efter spaltningen, efter syndefaldet møder vi delvis os selv på principielt samme måde, som vi møder andre mennesker: Udefra. Derfor må vi bedømme vore egne handlinger med den samme målestok, hvormed vi bedømmer andre menneskers handlinger. Dette er forudsætningen for formuleringen af den såkaldte »Gyldne regel«, som udgør det moralske fundament i så at sige alle religioner. Denne refleksivitet fremgår også af den formulering, som den gyldne regel har i Bjergprædikenen:

»Derfor, alt hvad I vil, at menneskene skal gøre mod jer, det samme skal I gøre mod dem; thi sådan er loven og profeterne.«

Mattæus kap. 7, v. 12.

Moralen er altså ikke blot et tilfældigt træk ved den menneskelige eksistens, som måske og som måske ikke indfinder sig efter syndefaldet, efter spaltningen. Det er derimod pointen i Dennets argumentation, at der er en nødvendig og logisk sammenhæng imellem syndefaldet og moralens etablering hos mennesket: Uden moral intet syndefald, uden syndefald ingen moral!

9. *Kunsten eller livet?*

Løgstrup gør sig i det før nævnte essay om »Kunst og Etik« også nogle tanker om forholdet imellem blufærdighed, selvspejling og erkendelse. Ved at hindre selvspejlingen giver blufærdigheden erkendelsen en chance. I selvspejlingen forsøger individet at erobre sine tanker og følelser, hvorimod erkendelsen består i at give de samme følelser og tanker form og følge dem på vej mod deres genstand, siger Løgstrup. Tanker og følelser er Guds gave til menneskene, og de lever spontant i den menneskelige væren og ligger derfor udenfor menneskets indflydelsessfære. Det er det vi lever af og på som mennesker, siger Løgstrup videre. Selvspejlingen er et vildspor, fordi mennesket derved gør både tanker og følelser

til dets egne præstationer. Løgstrup synes imidlertid at mene, at vi kan erkende den menneskelige væren, hvis vi kan give den form og skikkelse i dens intentionale rettedhed mod verden. Denne fænomenologiske position leder imidlertid også Løgstrup på vildspor. Han har en tilbøjelighed til at sætte sagen, »det saglige«, imellem mennesker og glemmer dermed, at mennesker jo også har en viden om hinandens væren, at mennesker ikke blot er subjekter, men også objekter for hinanden. I stedet for at forholde sig til den moderne psykologi, er kunsten stedet for Løgstrup, hvor den menneskelige væren får form og skikkelse. Det forlener Løgstrups tænkning med en slags »berøringsangst«: I kunsten er mennesker bevidste om hinandens væren, men i livet fører en sådan bevidsthed straks til, at man giver sig selv og hinanden »en flatterende skæbne«. Men i kunsten ser, hører og læser vi jo om livet. Et kunstværk kan gribe os nok så meget, vi er dog kun tilstede i det som publikum, kunstværket er ikke levet liv, men et *billede* på levet liv.

10. *Kunsten, menneskelivets spejl*

Det var denne afgørende indsigt, som Grundtvig beskrev i sit berømte digt: »De levendes land«. Han bruger her al sin digteriske kraft på at beskrive *det værende*, de levendes land:

»Jeg kender et land
 hvor håret ej gråner, og tid har ej tand,
 hvor solen ej brænder, og bølgen ej slår,
 hvor høsten omfavner den blomstrende vår,
 hvor aften og morgen går altid i dans
 med middagens glans.«

Et land uden tid! Det er evighedens, paradiset og den tidlige barndoms land. Det er landet uden viden om væren, landet hvor mennesket ikke forholder sig til sig selv, og derfor ikke har nogen tidsopfattelse. Grundtvig vidste, at dette land forlades i barndommen, og derefter kun kan erkendes som et billede:

»Forjættede land!

Du hilses i morgenens spejklare strand,
når barnet mon skue din skygge fuld skøn
og drømmer, du findes, hvor skoven er grøn,
hvor barnet kan dele med blomster og siv
sit smil og sit liv.«

»Du hilses i morgenens *spejklare strand*«. Også Grundtvig har spejlingsproblematikken med. Han vidste nemlig også, at det er kunstens opgave at formidle disse billeder af det værende til menneskene, men også at det aldrig kan blive til andet end *billeder* og *spejlinger* af de levendes land. Derfor fortsætter han sit digt med de kendte linjer:

»O skuffende drøm!

Du skinnende boble på tidernes strøm!
Forgæves dig skjalden med mund og med pen
af glimrende skygger vil skabe igen!
Når skyggen er ligest, da hulke de små,
som stirre derpå.«

Eller sagt på jævn dansk: Ligemeget hvor meget vi hopper og springer og slår os i tøjret: Syndefaldet er kommet for at blive! Tilbage står billedet af de levendes land. Det er dette billede: Håbet, frygten og erindringen, som gør os til mennesker.

En kriminalhistorie i »En Criminalhistorie« Hvem myrdede mistænksomhedens muse?

»Du tvivler vel ikke paa, min Søn,
at der er Anelser til«

Blicher: »Skytten paa Aunsbjerg«

1

Enhver ordentlig »Criminalhistorie« har mindst ét uopklaret mord. Historien består i en mere eller mindre skarp-sindig afsløring af veje og vildveje, til sammenhængen er lagt blot, og detektivens sporsans har bragt alt for en dag. Hos Blicher er det ikke helt så enkelt. Ofte hylles begivenhederne i røg, så selv spidsfindige opklaringer lader uåbnede rum stå urørte tilbage, eller endnu værre: lukker rum til igen, uden at deres hemmeligheder får lov til at få del i den opfattelse, som sluttelig erholdes for »sandhed«.

På trods af imponerende nærlæsninger af de tekster, som i dag regnes for Blichers hovedværker, bliver der i disse værker begået et mord, som ingen synes at have bemærket. Følgelig er der ingen, der har forsøgt at kortlægge forløbet og finde den, eller de, skyldige. Nu sker der jo meget i Blichers historier, men diskrete mord er også forbrydelser, der fortjener en opklaring.

2

»Præsten i Vejlbye« falder i to afsnit, A og B. Erik Sørensens optegnelser giver læseren indblik i begivenhederne i takt med, at Erik Sørensen selv oplever dem. Aalsøe-præstens optegnelser er nedskrevet på et tidspunkt, hvor denne tilbageblikkende har overblik over hele begivenhedsforløbet, både illusioner og realiteter.

Dagbogsformen giver et præg af autenticitet og kan fange sin læser på grund af den tilsyneladende intimitet, men er

naturligvis et kunstnerisk kneb, og en faldgrube. Solidariserer man sig i for høj grad med den skikkelige Erik Sørensen, kommer man også nemt til at dele hans illusioner. Man kommer rigtigt nok til at få et godt indblik i Erik Sørensens væsen og tanker, men der er tillige uden om hans bevidsthed nedlagt spor og tegn i hans beretning, som skønt han ikke erkender dem som sådanne, er brikker i et mønster, der indplacerer ham i en sammenhæng, han ikke kender til. Det er disse spor og tegn, Blicher benytter til at etablere en forståelse for læseren og et overordnet synspunkt i forhold til fiktionens personer. Personernes livsopfattelser er i så høj grad bestemmende for deres bevidsthedsindhold og orientering, at de ikke formår at gennemskue begivenheder og motiver, der er fremmede for deres begrænsede univers.

3

Forlader man sig på sine let bedragelige sanser, synes et mord at være blevet begået. Alle synlige spor peger mod præsten, Søren Qvist, som også synes at have et motiv til forbrydelsen. Efter at sagen har gået sin gang, dømmes præsten og henrettes. Dette er i stærkt forkortet form mordsagen, som den tager sig ud i Erik Sørensens øjne. Sagens udgang bliver ikke blot præstens ruin; hans søn og datter såvel som dennes fæstemand, Erik Sørensen, rives med i faldet.

Da den formodet myrdede, Niels Bruus, 21 år efter præstens henrettelse vender tilbage til sin fødeby, afdækkes den hele og fulde sammenhæng i samtalen mellem Niels Bruus og Aalsøe-præsten. Morten Bruus har tilrettelagt en djævelsk intrige. Dels som hævn for at være blevet afvist som bejler i Vejlbys præstegård. Dels for ikke at have fået ret i en proces, hvor Erik Sørensen på trods af, eller måske netop på grund af, forsøg på bestikkelse dømte Morten Bruus imod. Morten tilrettelægger intrigen, så alle hans fjender rammes med ét slag. Sporene peger primært på præsten som forbryder, men de øvrige rammes af slagets følger. Tilrettelæggelsen af sporene kræver et utroligt mål af held, men med dette i Mortens favør *må* alle komme til det resultat, at præsten har myrdet Niels Bruus.

4

Da Søren Qvist véd sig uskyldig, hoverer han i første omgang, da Morten Bruus ikke finder noget lig i præstens have. Selv da han ser liget gravet op i sin egen have, er han sig – naturligvis – ikke nogen brøde bevidst. Først efter at have hørt flere vidner stykke et forløb sammen, begynder han at tvivle på, både hvad der er sket, og hvad meningen kan være med det. Men den, der spørger om mening, er rykket bort fra de steder, hvor konkret væren er svar på spørgsmål, som aldrig stilles. Præsten mener ikke blot at se en nemesis som svar på vrede og hovmod, men må tvivle på alt, for ikke at miste meningen med sit liv, og sin forstand. Kun ved at tolke de djævelsk tilrettelagte spor som tegn fra den himmelske styrer, som har sin uransagelige mening med, at det skal gå præsten så gruelig grumt hernelen, kan han få de givne brikker til at passe med sit urokkelige tilværelsessyn. Da han har hørt det sammenstykkede, motiverede handlingsforløb beskrevet i alle enkeltheder, og han tillige erindrer en svaghed hos sig selv foruden en række omstændigheder, der peger i samme retning, *tror* han sig virkelig skyldig i den brøde, Morten anklager ham for at have begået. Morten kan spille på, at præsten som rettroende kristen vil tolke, som han gør, men det er usandsynligt, at han har kendt til præstens søvngængeri. At det afgørende bevis hylles i søvnens slør, er dels nødvendigt, dels peger det på, at det er den djævelske forbindelse mellem livssyn og ubevidst tilskyndelse af formodet egoistisk art, der skaber det »Helvedes Blændværk«, som leder præsten bort fra sandhedens vej, skønt forførelsen sker i Guds navn! Men da præsten tror fuldt og fast, at Gud styrer alt, er han selv med til at kvæle sandhedens røst, som i førstningen lyder fra mistænksomhedens muse. Lige så skeptisk han i begyndelsen er over for Morten Bruus, lige så betingelsesløst overgiver han sig senere til dennes bedrag. Endnu spores en svag tvivl og dyb forundring, men den fortrænges ganske af den vågne bevidstheds fejlgreb. »For Eder, tilforn min Ven, og nu min Dommer, skal jeg nu be- kjende en Brøde, som jeg uden for al Tvivl har begaaet! men som jeg dog ikke er mig fuldkommen bevidst – (...) forstaa

mig ret! og læg Mærke til min Tale! At jeg har slaget den ulykkelige Karl med Spaden, det veed jeg, og har frit ud tilstaaet – om det var med Fladen eller Eggen, kunde jeg i min hæftige Forbittrelse ikke sandse – at han da faldt, og løb bort – see, det er Alt, hvad jeg veed med sandselig Vished. Resten – Gud bedre det! – har jo fire Vidner seet, nemlig at jeg hentede Liget, og begrov det; og at det i Gjærningen maae være saa, er jeg nødsaget til at troe; (...) Det ulykkelige Offer for min ustyrlige Vrede maae altsaa være faldet død om i Skoven, og jeg i min drømmende Tilstand have seet dette, og søgt ham der. Ja, Gud være mig naadig! der er – det maae være saa.«

Der er god logik i præstens tankegang, og skønt den »drømmende Tilstand« er hjemstedet for mistænksomhedens muse, overdøves hendes tale her af præstens syndsbevidsthed. En skepsis ytrer sig i den nølende, selvkorrigerende fremstillingsform, men for den metafysiske tjener *kan* »sporene« forstås på denne vis, skønt han tidligere har været sandheden nærmere, da han kalder Morten Bruus: »Æreskjænder«, og det hele »et Værk af Djævelen og hans Engle«. Kortslutningen indtræffer, fordi den »drømmende Tilstand« både er stedet, hvorfra erkendelsens kilder rinder, og illusioner har deres udspring. At det ikke altid er en let sag at skille indsigter fra illusioner, er præstens historie et uhyggeligt eksempel på, men skønt han må lade livet, og det for en anden sag, som han ikke er skyldig i, er han ikke uden skyld i drabet på mistænksomhedens muse.

5

Som rettroende kristen, der tillige er lovens udøver, er Erik Sørensen en splittet person. Denne splittelse har fået synligt udtryk i novellens komposition. Erik Sørensens optegnelser i 1. del fordeler sig skiftevis mellem hans kærligheds- og hans lovliv. Hans følelser og hans forstand er ikke i åben konflikt, for hans forstand dominerer hans bevidsthedsliv. At hans bevidsthedsform så tydeligt er forstanden, er et realistisk træk, men det binder ham tillige til realiteterne og sansernes skrøbelige opfattelse af verden. I enhver sag ser

han på de tilgængelige oplysninger og facts og danner sig derover et skøn, som danner basis for hans dom. Hans univers er dels formet af det strengt kristne grundsyn (jvf. at det er *Gamle Testamente*, der dominerer hans citatvalg), dels den strenge lovs. Karakteristisk for dem begge er, at der altid er en løsning, som kan udledes på grundlag af sagens akter. En manglende mistænksomhed er skyld i, at der i mordsagen ikke drages skjulte spor frem, som *kunne* have ført til et andet resultat. Følelser, fornemmelser og anelser løber som en understrøm i hans bevidsthed, men anelser er ikke beviser, og skønt følelsen som bevidsthedsform usvigeligt peger på den egentlige sandhed, levnes denne ikke mulighed for at komme op til overfladen. Den egentlige sandhed fortrænges, og Erik Sørensen forvandles til djævlens advokat. Skønt han er en person med høj social status, befinder han sig på et så lavt bevidsthedsniveau, at han i Morten Bruus' hånd bliver reduceret til »en Dukke, en Automat« (*»Skytten paa Aunsbjerg«*) – en bevidstløs marionet.

6

Alle de ulykker, der vælter ned over de stakkels mennesker i kølvandet på Mortens intrige, kunne Erik Sørensen have afværget. Han lader Mortens bevidsthedsform, forstanden, være enerådende. Erik Sørensen har ellers haft »Ahnelser« nok til en hel landsby. Da Morten Bruus har prøvet at bestikke ham, noterer han sig, at han er en farlig og en ond mand. Han forfærdes, da han erfarer, at Morten har bejlet i præstegården, og fået nej. Han opfordrer præsten til at skaffe sig af med Niels Bruus, da denne er kommet i præstens brød. Han burde som herredsfoged have vidst, at en karl havde begået selvmord på Morten Bruus' gård, og i det mindste have foranstaltet undersøgelse af, hvorvidt han endnu lå i sin grav.

Men også Mette har haft »Ahnelser« og har indviet Erik Sørensen heri. Heller ikke disse tager han sig ordentligt af. Endelig har præsten selv anelser, om end disse er af den mørkere art, der fører ham ud i uføret, så han selv bereder vejen for Morten Bruus' vilje. Der er masser af »Ahnelser«, der bringer bud fra tilværelsens dybder om den subjektive

sandhed, som tillige senere afsløres som den objektive sandhed. Men anelserne kommer hverken til deres, eller Erik Sørensens ret. Og man undrer sig over, hvor Erik Sørensen har deponeret sin detektiviske sans, som han så glimrende betjente sig af, da han ville skaffe sig oplysninger om Mette Qvist. »Min Avlskarl har tjent der (: i præstegården) i tre Aar: jeg skal dog saa listelig udforske ham, hvorledes hun er imod Folkene, samt hvad han ellers monne vide om hende. Af Tyendet faaer Man ofte den sikkreste Underretning.« Her skaffer han sig den »sikkreste Underretning«. Senere undlader han helt at skaffe sig underretning om noget som helst på egen hånd. Anelser og detektivisk sans kan hånd i hånd vandre heden, mens »Dukken« sidder og nikker i dommersædet. Ikke noget under, at Erik Sørensen får en rørelse og dør, da illusionernes slør rives fra hans ansigt 21 år senere. Hans livs sammenhæng og mening rives fra ham i samme bevægelse. Alt kunne have været anderledes, hvis ikke han havde sovet tornerosesøvn, mens »tjørnehækken« tog for sig af de uskyldige menneskers liv og blod. Da *han* vækkes af søvnen, er det ikke til befrielse, men til skyld, ruelse, sorg, sammenbrud og sygdom til døden.

7

At forfatteren ikke sidder på anklagebænken, skal kort begrundes med et illustrativt eksempel på Blichers metode. Det fortælle tekniske æskesystem, han lader sine fortællinger fremstå i, sikrer, at den mistænksomme og årvågne læser kan løse de gåder, som det er mennesker beskåret at få indblik i.

I slutningen af »*Skytten paa Aunsbjerg*« fortæller en af historiens fortællere, Etatsraaden, at nøglen til skyttens fortid »findes i et hemmeligt Gjemme« i form af »en liden Pakke Breve«. I et gammelt »Skatol« findes et hemmeligt rum, som man kun kan få adgang til, ved på rette sted »at trykke med en Spids Syl«. Det er læserens opgave at gøre sig til en sådan spids syl for at nå ind til sandhedens gemmer. Gør han det ikke, er det hans fejl. Blicher har vist vejen. Læseren må selv tilbagelægge den. Ellers bliver han sat af i et af de utallige

illusionsrum, som ikke fordrer »en spids Syl« for at dørene åbnes.

Men sandheden lader sig ikke samle »stykkevis« og relativt. Det kan godt være, at »*Sorg er Menneskets Forrettighed*«. Men det er den enkelte læser, der må drage konklusionerne. Lader han fortælleren konkludere for sig, hensættes han i et illusionsrum, hvis døre kun leder til nye illusionsrum, med mindre han finder den syl frem, som han har et eller andet sted på sig i sine gemmer.

8

Hverken Blichers fortællere eller hans personer er i tvivl om, »at der er Anelser til«, men de aner ikke, hvad de skal stille op med dem. Finder læseren ud af det, er han bedre rustet; men finder han ikke sylen, må han dele skæbne med personer og fortællere. De er da ikke ene om at ombringe mistænksomhedens muse, og vi kan omsider få et konkret eksempel på den eftertragtede variant som løsning på en kriminalhistorie: Det er læseren, der er morderen!

Erik Spang-Thomsen

Note

»*Præsten i Vejby*« og »*Skytten paa Aunbjerg*« citeres efter »Steen Steensen Blicher: »*Noveller*«, Gyldendals bibliotek, Dansk litteratur, bd. 7.

Afrikanske stemmer – litteratur fra det store kontinent

Skam få dem, der glemmer deres historie
og dulmer deres hjerter med falske minder.
Skam få dem, der sætter deres lid
til den hvide fjendes oprigtighed
og broderligt omfavner disse jakaler,
der kom i sværme og stjal vort hjemland,
Afrika, de sortes land,
og hakkede vor fortids styrke til blods
på århundreders slagmarker.

Det er finalen på et af den nigerianske forfatter Chinweizu's egne bidrag til den digre antologi 'Voices from Twentieth Century Afrika', som han har sat sammen, og Faber and Faber i London udgivet (1988). Det er lykkedes ham at samle næsten 100 afrikanske stemmer fra 27 stater. Kendte navne er med, men Chinweizu har gjort mest ud af, hvad han kalder ikke-akademisk litteratur, oversete forfattere og anonyme fortællinger fra den mundtlige overlevering.

Chinweizu er en gevaldig fighter, der fremfører sit program begejstret og aggressivt. Han vil ændre den almindelige opfattelse, at afrikansk litteratur er kommet til live i det 20. århundrede og forfattet på europæiske sprog af en elite uddannet i de vestlige lande. Såvel i Afrika som i den øvrige verden fremhæves Senghor, Achebe, Soyinka, Ngugi, Neto og p'Bitek, men de nævnes som pionerer, og man beskæftiger sig kun lidt med, hvad slaver har skrevet fra det 16. århundrede og fremefter eller den litteratur på afrikanske sprog, der i det 19. århundrede blev bragt i trykken af kristne missionærer.

Vi må dog ifølge Chinweizu bevæge os meget længere tilbage i historien for at datere Afrikas litterære tradition. Århundreder er ikke nok, årtusinder skal der til. Han vil begynde med pyramidernes tekster og hævder, at afrikanere skrev til afrikanere på et afrikansk sprog omtrent 2000 år før europæisk litteratur trådte sine børnesko. Chinweizu anfører eksempler på paralleller mellem på den ene side ægyptisk litteratur og på den anden hebræisk og græsk. Disse tekster knytter han sammen med den mundtlige tradering i Afrika og når den slutning, at afrikansk litteratur har 5000 år bag sig. Han er klar over, at den udregning vil de lærde ikke skrive under på. For dem er nutidig afrikansk litteratur en gren på den europæiske stamme, hævder han, og han vil gerne fortælle dem, at den er en videreførelse af årtusindgammel ægte afrikansk tradition.

Hvis de ellers hører efter, disse bedreviddende akademikere i deres europæiske eller afrikanske elfenbenstårne, kan Chinweizu lære dem, at Afrikas litteratur er andet og meget mere end det, man officielt anerkendte med en Nobelpris i 1986. Hensigten med hans antologi er at korrigere opfattelsen på bjerget ved for det første at gøre opmærksom på den ikke akademisk værdsatte afrikanske litteratur fra det 20. århundrede og for det andet at forsyne offentligheden med gammel litteratur, der afspejler afrikansk historie, peger på den afrikanske civilisations værdier og kan anvendes til undervisning i afrikansk humaniora.

Chinweizu kan selv forsvare sin sag men henter gerne hjælp fra Okot p'Bitek, en betydelig afrikansk personlighed, der forlod Uganda og døde i Kenya 1982. På dansk er blandt andet hans 'Lawinos sang' blevet udgivet. Okot p'Bitek ville afrikanisere alle lærdomscentre og erklærede om en kulturel revolution i Afrika:

'Se for eksempel på situationen ved universitetet. Der finder du professorer og lektorer, som i virkeligheden intet ved om afrikansk musik og poesi, men de foregiver at undervise i disse emner, skønt de sande mestre er at finde ude på landet. De store afrikanske dansere og sangere, træskærerne, pottemagerne og fortællerne er ude på landet. Og dem holder man

ude fra vore skoler og kollegier og universiteter. Når det gælder undervisnings-sektoren, lad os da vælte de mure, der indeslutter vore skoler og universiteter, og lad de folk, som kender vores kultur, undervise folket. Lad os på den rette måde afrikonisere vort curriculum. Lad afrikansk kultur danne kerne i vort curriculum og fremmed kultur blive i periferien.’

Netop de betragtninger har Chinweizu aftrykt forrest i sin bog som programtale, og han udvider dem i en analyse af de tendenser, der kan irritere og ophidse en højt begavet, veluddannet afrikaner. Han langer ud efter den hvide mand og efter araberne, som blandede sig i Afrikas tilværelse, men han må også tale til sine egne med knubbede ord, fordi så mange lod sig forlede til at blive ‘sorte europæere’.

I disse EF-tider skulle vi have mulighed for at forstå Chinweizus bekymringer. Afrika er ikke et samlet kontinent, der kan værne om sin identitet, men mange stater og indenfor dem et mylr af stammer med deres egne sprog, livsforståelse og skikke. Der er store og små enklaver, som ikke kan alliere sig med hinanden og blive til nationer, for stammeskellet spærrer for udsyn til naboerne. Man kan ikke mødes i kommunikation med sit modersmåls gloser, og de omskårne afskyer samarbejde med de uomskårne. Som verdensdel er Afrika et hus splidagtigt med sig selv, og den bevidstgørelse, Chinweizu vil bidrage til, har meget vanskelige kår.

Det har hast, stor hast, om seere som Chinweizu skal nå at bevæge de ledende kredse og dele af folket. Det mest påtrængende for så mange afrikanere er at få en uddannelse og et job med en god løn, så de kan anskaffe sig industrivarer fra den vestlige verden. Det kan vi ikke bebrejde dem. Efter ydmygelsen under koloniårene og inspirerede af deres egne lederes valglofter ønsker de konkrete resultater. Kun en minoritet har også tid til at besinde sig på den u håndgribelige arv.

Men Chinweizu vil arbejde videre fra Lagos. Han skal overbevise den afrikanske læser om, at der findes en litteratur af vital betydning for afrikanerens tilværelse og bevidstgørelse. Den er ikke blot, skriver han i sin hidsige stil, ‘et torturin-

strument, som sadistiske professorer fryder sig over at anvende'!

Her er så prøver på litteratur skabt af afrikanere til afrikanere og i nogle tilfælde oprindeligt på et afrikansk sprog, i andre på de sprog, kolonitiden gav Afrika som broer til den øvrige verden. For Chinweizu burde glæde sig over at mestre et stærkt, smidigt, rigt nuanceret engelsk. Hvordan skulle han ellers få sit budskab sendt ud over det afrikanske fastland med alle dets sproggrupper og utallige varianter? Hvis jeg havde ham her, ville jeg sige: Hør nu, Chinweizu, den hvide mand har været grov, men kender du intet, slet intet brugbart fra hans optræden i jeres lande?

Den foreliggende antologi dokumenterer ikke Chinweizus påstand om den afrikanske litteraturs ælde. Den indeholder nyere litteratur og udateret folkelig overlevering, men han oplyser, at han er begyndt på en samling af 5000 års panafrikansk litteratur. Bogen med de afrikanske stemmer giver stof til overvejelse for enhver, der holder af Afrika og med ængstelse tænker på dets fremtid.

Jeg oversætter her nogle eksempler blandt de korte bidrag i en samling med mange længere digte og prosastykker.

Gunnar Martin Nielsen

DÆMRING

Har du set daggryet som krybskytte
i nattens have?

Se, hun kommer tilbage

ad de østlige stier

indhyllet i blomstrende liljer.

Fra hoved til hæl er hun bestænket med mælk
som børnene der dier af koens yver.

I hænderne holder hun en fakkell
plettet sort og blå som en piges læber
gnaskende morbær.

Undvigende én efter én flyver foran hende
de fugle, hun fandt i sine fælder.

Jean-Joseph Rabearivelo (Madagascar)

HYMNE

Dengang Dendid skabte alle ting,
skabte han solen,
og solen bliver født, den dør og kommer igen.
Han skabte månen,
og månen bliver født, den dør og kommer igen.
Han skabte stjernerne,
og stjernerne bliver født, de dør og kommer igen.
Han skabte mennesket,
og mennesket bliver født, og det dør og kommer aldrig igen.
Dinka-stammen (Sudan)

I MIT LAND

I mit land kommer du i fængsel
for hvad de tænker, at du tænker.
Engang sagde min onkel til mig:
de vil sætte en microchip
ind i vort inderste
for at kunne vise vore tanker og drømme
på et lærred ved John Vorster Square.
Jeg blev skræmt:
om dagen vogter jeg min tunge,
om natten mine drømme.
Pitika Ntuli (Azania = Sydafrika)

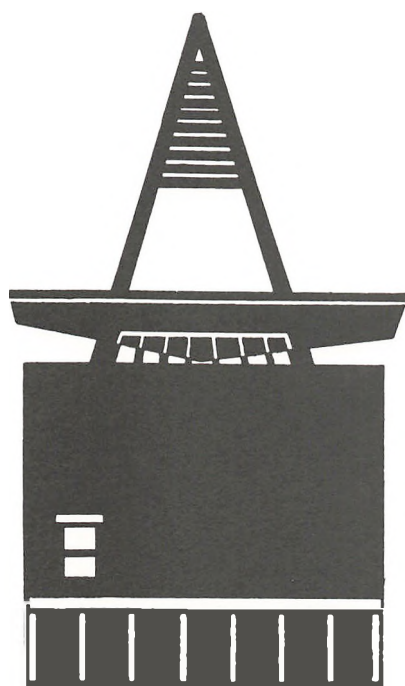
NÅR DET ENDER

Når det ender,
en dag vil jeg lukke mine øjne og min mund.
På den dag bliver en tøjstrimmel bundet over mine øjne
og mine fødder gjort rede til en rejse.
På den dag vil jeg blive genstand for offentlig udstilling.
På den dag bliver der ståhej
både i skyen og på jorden.
På den dag nægter jeg at tage føde til mig,
så der kan være nok til de levende.
På den dag vil mine slægtninge samle sig.
Folk uden kendskab til mig kommer til at kende mig.

Mine fjender møder op for at se,
om det virkelig er sandt jeg er død.
Så vil de, der kender mig,
og de, der ikke kender mig,
råbe til min hæder:
Kunstner!
Du er den, hvis kalligrafi pryder siden!
Du er den, der skriver hvad han ser!
Du taler sandhed!
Du er den, der græder når de undertrykte græder!
Du kriger som ikke viger fra kampen af frygt for
en dræbende kugle!
Du kriger der bærer landets skikke som en klædning!
Du ser hvad andre ikke kan se!
Kriger med pennen skarp som et tveægget sværd!
Du, hvis pen ikke lefler for hverken regering eller
undersætter!
Nu ser vi skønheden i dit ansigt.
Ja, ingen fatter den pjaltede kurvs værdi
før den dag
da levningerne af et offer kastes bort.

Nnamdi Olebara (Nigeria)

NYT FRA



ASKOV HØJSKOLE

INDHOLD

	side
Askov Højskole 1988–89	3
Ni måneder på Askov Højskole	5
Beretning, Askov lærlinge 1989	8
Sommermøde 1989	9
Generalforsamling 1989	10
Askov Lærlinge regnskab	12
Askov Højskole regnskab	13
Elevliste	15

Askov Højskole 1988–89

Oftest rejstes i disse år det spørgsmål, hvad højskolen skal gøre for at tilpasse sig udviklingen i samfundet og i vor tids mere internationalt orienterede verden. Hertil er for det første at sige, at højskolen naturligvis ikke ubetinget skal tilpasse sig en udvikling, tværtimod skulle den gerne have styrke til at være med til at præge fremtiden. Men en betingelse er, at højskolen kommer i kontakt med nye kredse og bredere kredse i samfundet og forsøger at blive noget i retning af det mødested »i midten«, som Grundtvig forestillede sig om oplysning.

I erkendelse heraf gjorde vi i 1988–89 et forsøg med kurser arrangeret i samarbejde med en række virksomheder, samlet omkring »Dansk Management Center«. Det drejede sig om IBM, Handelsbanken, Baltica og – som repræsentant for de offentlige virksomheder – Miljøministeriet. Herfra kom i november ca. 25 deltagere, og fra højskolen deltog et tilsvarende antal elever, de fleste fra Thormod Christensens studiehold »Politiske beslutningsprocesser i det højt teknologiske samfund«, i en uges intenst arbejde – og samarbejde – om kravene til fremtidens virksomhedsledelse. Foredragene på kurset blev overvejende holdt af skolens folk. Thormod Christensen talte om »Magt og modmagt«, Lars Bo Bojesen om »Etik og Moral«, mens jeg tog mig af emnet »System og livsverden«.

Arrangementet blev gentaget i marts måned med andre deltagere, de fleste igen fra Thormod Christensens hold, mens resten af skolen havde temaugedag med hold om billedkunst, grafitti, informationssamfundet, miljø, etik og moral, 80'ernes menneske, 80'ernes litteratur samt om madkultur.

I januar havde der været to temadage med foredrag af Hans Hauge om sproget og Søren Prahl om ikoner.

Lørdag d. 4. marts var der her, som på de fleste andre højskoler, »Højskolernes dag«. Både elever og lærere medvirkede ved arrangementet, der begyndte kl. 13 med præsentation af forskellige af skolens undervisningstilbud: astronomi, dansk litteratur, filosofi, psykologi og samfundsfag. Kl. 14 fortsattes med de praktiske, musiske fag: Der var desuden arrangeret en keramikudstilling og biblioteket blev forevist for interesserede af Kirsten Korup. Kl. 15 holdt jeg et foredrag om »Højskolen i dag«. Derefter lød programmet på kaffe i spisesalen, og endelig var der en halv times fællessang med Kristian la Cour. Der var et pænt fremmøde, også mange nye ansigter, som vi ikke er vant til at se til møder o. lign. Det var jo også meningen.

Den 5. juni var der som sædvanlig grundlovsmøde. Friluftsmøde blev det ikke i år. Vejret tvang os til at rykke indenfor – i spisesalen, hvor landdagsmedlem Karl Otto Meyer talte for en fyldt sal – om – ja, for at sige det ligeud – hvad der egentlig går af danskerne i disse år, unægtelig et passende tema for refleksioner på en grundlovsdag. Det følte øjensynlig mange at

dømme efter lydhørheden i forsamlingen. Ved grundlovsrådet medvirkede desuden Askov Højskoles kor og instrumentgruppe ved Inger Marie la Cour og Kristian la Cour.

Sommerens kursusperiode fik et særligt indslag i 89 takket være et nyt internationalt kursus, som afholdes for undervisningsministeriet i samarbejde med Det danske Kulturinstitut. Ledere af kurset var Det danske Kulturinstituts institutleder i Wien, Henning Dochweiler og fra skolens side Ulla Henningsen. Dette kursus, der for en væsentlig del samler udenlandske danskstuderende, som kommer hertil på danske statsstipendier, talte o. 35 deltagere fra ca. 25 nationer, indbefattet Østeuropa og Sovjetunionen. Det betød et samlet deltagerantal på o. 170 på skolens kurser og en stemning af international åbenhed og vekselvirkning – om man vil, en forsmag på, hvad verden snart skulle komme til at opleve i større målestok.

I sommerens løb blev Østgården gennemrenoveret. Måske opfatter man umiddelbart Østgården som et temmelig nyt hus, men det har trods alt stået i 34 år, og kloaksystemet, der var nedstøbt midt i huset, var simpelthen brudt sammen. Der er nu indrettet 9 dobbeltværelser med eget toilet og bad samt fælles opholdsstue i stueetagen. Derefter må turen komme til værelserne i Hvide Hus. Kravene til værelsesstandard har været så stærkt stigende i de seneste år, at flere af de ældste huse ikke længere kan leve op til normerne. Det går endnu i Vestgården og Blågården, men disse huse hører allerede til de gamle og mindre komfortable. Det lykkedes i løbet af året at blive færdig med istandsættelsen af samtlige undervisningslokaler i Hvide Hus, så de nu fremtræder lyse og venlige – med nye møbler. Fra Ny Carlsbegfondet har skolen modtaget en fornem gave, bestående af 8 billeder, hvoraf nogle er ophængt i Hvide Hus, andre i Gule Hus, og 3 store malerier har foreløbig fået plads i Tårnsalen.

Blandt lærerne havde flere orlov i årets løb. H. C. Hansen og Rineke Hansen er på et toårigt ophold i Botswana, udsendt af Mellemløbeligt Samvirke, Bent Haugaard Jeppesen havde forskningsorlov i et år fra november og Inger Marie la Cour studieorlov i fire måneder fra januar 1989. Som vikarer på vinterskolen fungerede cand. scient. Kirsten Kragbak med fagene matematik samt »astronomi, kosmologi og fysik«, Ulrik Strøm, der havde tegning samt Kai Christoffersen, som underviste i keramik. På sommerskolen overtoges matematikken af Steen Nørgaard, der også holdt foredrag om samme emne.

Ved efterårsmødet, 29. september–1. oktober talte Thormod Christensen om »Velfærd efter 80'erne – for hvem?«. Forfatteren Peter Seeberg behandlede emnet »Dansk kulturpolitik i folkestyrets tid«. Hans Møller Christensen orienterede om »Opbruddet i Østeuropa«, og informationschef Finn Slumstrup fortalte om »Jørgen Bukdahl – en europæer i Norden«. Folketingets ombudsmand Hans Gammeltoft-Hansen talte om »Borgeren, staten og folkestyret«, rektor Else Marie Bukdahl om »Det universelle og det lokale i kultur og videnskab« og til sidst undertegnede om emnet »Trænger vi til en vækkelse?«

Hans Henningsen

Ni måneder på Askov Højskole!

Den 1. november 1988 ankom jeg sammen med 69 andre til Askov Højskole. Der skulle vi tilbringe det næste halve år sammen.

Det var en broget flok både nationalitetsmæssigt og aldersmæssigt, der blev indkvarteret i fem huse. Nogle fik værelse med eget bad – andre nøjedes med vaskekumme på værelset – og så var der til sidst os, som måtte dele det hele med hinanden. Vi havnede i Grønnegården.

Det var jeg nu ikke ked af. For nok var det nogle gamle værelser, hvor en del af inventaret havde set sine bedste dage, men til gengæld var værelserne meget forskellige og rimeligt store – og så var de så hyggelige.

Grønnegården er et hvidkalket hus med rødt tegltag fra 1920'erne. Det har tre etager. Jeg fik et dejligt stort værelse oppe under taget med to senge. Det var en fordel, for med jævne mellemrum kom mine to piger, Mette Kirstine og Annemari, og satte huset på den anden ende. Både børnene og jeg havde det godt i Grønnegården. Vi kunne ikke være dumpet ned et bedre sted på højskolen.

Ud over vores husvært, Anders, var vi 13 højskoleelever i huset med en aldersspredning på 21 til 44 år. Vi havde det for det meste godt sammen og kunne snakke med hinanden, når der var noget, der gik os på. Vi kunne feste og have det sjovt sammen. Og så havde vi jo endelig vore værelser, vi kunne trække os tilbage til, når vi trængte til at være os selv eller sove.

Men der var jo også et liv uden for Grønnegården! Der er mange muligheder og måder at udfolde sig på på højskolen. Dels er der masser af fællesarrangementer, dels er der undervisningen, hvor vi valgte os ind på forskellige hold.

De fleste morgener sang vi morgensang i tårnsalen. Det er en god måde at begynde dagen på. Det er dejligt at synge, for sangene fortæller os, hvor godt det er at være til som menneske blandt andre mennesker, og hvor meget vi kan give hinanden.

Kristian stod for morgensangen, men spillede også til de fælles sangafte-ner. Han lærte os mange nye sange; de fleste fra højskolesangbogen – en del på sangblade, hvoraf Kristian selv havde sat melodi til flere. Jeg har altid været glad for at synge, så derfor var det naturligt for mig at være med i højskolekoret, som blev ledet af både Kristian og Inger Marie. Vi sang for de øvrige elever – bl.a. den aften, dramatikholdet opførte deres juleforestilling.

På højskolen lærte jeg en masse dejlige mennesker at kende. Jeg skulle til at begynde på en ny fase i mit liv – så derfor var det utroligt inspirerende at mødes med så mange forskellige mennesker, der ligesom jeg skulle i gang med noget nyt på den ene eller den anden måde.

For at få noget godt ud af sit højskoleophold er det nødvendigt at møde alt det nye med åbenhed og tillid. Det gælder såvel i samværet med de andre elever og lærerne som i forholdet til alt, der foregår på skolen.

Til forskel fra andre skoler er opholdet på højskolen ikke rettet mod nogen bestemt uddannelse. I alt, hvad der foregår på en højskole er mennesket i centrum. Fra mange forskellige synsvinkler bliver menneskelivet sat i focus.

Et menneske fungerer bedst, når det har det godt med sig selv og sine omgivelser. I Lars Bos psykologitimer beskæftigede vi os med årsagerne til, at mennesker ryger ud i en krise og kommer ud af balance med sig selv. Via sin erkendelse og ved hjælp fra andre bliver den kriseramte i stand til at fungere som menneske igen.

I litteraturen illustreres dette tydeligt, for i den bliver vi konfronteret med menneskelivet i alle dets facetter. Her havde vi rig mulighed for at diskutere, hvad der er menneskets basale behov. De mange debatter i såvel Hannes som Anders' litteraturtimer viste, at det var noget væsentligt for os alle at få hold på. For mange havde på den ene eller anden måde oplevet, hvordan det er at være trængt op i en krog.

Et menneske har brug for at udfolde sig. Det er ikke nok at pleje sit intellekt. Mennesket er også et kreativt, skabende væsen. Også her var der mange muligheder på højskolen.

Man kunne f.eks. arbejde med sine hænder. Jeg kan godt lide at arbejde med garn og farver, så derfor kom jeg med på Inge Bjørns vævehold. Det er meget sjovere at væve, når man sidder sammen med andre. Man får gode ideer – snakker om alt muligt, mens skyttelen løber fra den ene side af stoffet til den anden. Driller væven er der altid nogle, der er parate til at give en hjælpende hånd.

Der var også andre muligheder for at udfolde sig kreativt. I dramatik arbejdede vi med kropssproget. Det er ikke så nemt at smide alle sine hæmninger over bord og stå frisk og frejdig frem på en scene. Men det er en stor tilfredsstillende bagefter at sige til sig selv, at selv om det var svært, så turde jeg alligevel. Og så ved man, at har man kunnet én gang, så kan man gøre det igen. Jeg har ikke nogen fremtid som skuespiller, men som præst er man også nødt til at turde stå frem for en forsamling. Anders, vor dramatiklærer, vidste at mange af os var fyldt med hæmninger, så derfor måtte vi igennem mange dramatiske øvelser, hvor vi skulle lære at åbne os for hinanden og føle os trygge ved hinanden, før han turde stikke os rollehæfterne i hånden. Da var vi nået så langt, at vi turde gå fuldt og helt op i rollerne, og bevar mig vel, hvor havde vi det sjovt under prøverne!

Hver uge kørte der en foredragsrække, hvor skolens lærere fortalte for os på skift. Der var foredrag om alt muligt lige fra filosofi, psykologi, livsanskuelse og litteratur til mere samfundsrelevante emner.

Når foredragene spiller så stor en rolle på højskolen, er det først og fremmest Grundtvigs skyld. Hans tanker om, at det levende ord, fortællingen fra mund til mund, er mere væsentligt end det skrevne ord, hænger sammen med hans kristendoms- og menneskesyn. Vi er som mennesker skabt i Guds billede, skabt til at være til for hinanden. Derfor har Gud foruden kropssproget skabt os med levende ord på tunge, så vi kan fortælle for hinanden og tale med hinanden.

Det var Grundtvig, der fik ideen med at lave en højskole. Der skulle være

et sted, hvor mennesket skulle have lov til at være menneske med alt, hvad det indebærer. Højskolen skulle være en skole for livet i modsætning til alle de sorte skoler, der fandtes dengang. Her tænkte Grundtvig på latinskolerne med alt deres terperi og udenadslære. Disse skoler kvalte alt liv. Man kan så spørge sig selv, om skolerne i dag er blevet bedre. For med karakterstræberiet både i folkeskolen og navnlig i gymnasiet og HF, som i dag er nødvendigt for at komme ind på de fleste videregående uddannelser, er det spørgsmålet, om den sorte skole ikke stadig er den altdominerende i samfundslivet. Det er derfor en livsnødvendighed at have højskoler. For her kan vi få lov til på tværs af alle vore forskelligheder at diskutere og opleve det, der er mest brændende for os alle sammen: at leve og at være menneske blandt andre mennesker, dvs. at glæde os sammen og græde sammen, at holde af hinanden og holde hinanden i hånden.

Højskolen er en oase, et fristed, hvor vi kan samle kræfter og inspiration til at komme videre, og forhåbentlig har den åbnet øjnene så meget på os, at vi ved, at det vi skal ud og slås for bagefter er retten til at få lov til at leve og være mennesker.

Jeg kan kun slutte af med at sige, at mit vinterskole-ophold mere end rigeligt svarede til de forventninger, jeg mødte op med. Så derfor følte jeg, da afskedsturen til Prag nærmede sig, at jeg måtte blive på højskolen og tage sommerskolen med. Det skortede ikke på advarsler. Det kunne blive et voldsomt antiklimaks oven på en god vinterskole. Men flere af mine gode højskolekammerater havde heller ikke fået nok, så vi blev.

Sommerskolen var helt anderledes end vinterskolen. Men jeg kunne ikke have ønsket mig en bedre finale på mit 9 måneders lange ophold. Askov ved sommertide er en oplevelse, der er værd at unde sig selv. Indendørslivet blev afløst af samvær under de store trækroners skygge. Askov og omegn blev oplevet til fods, på cykel og i bil sammen med gode kammerater.

Jeg har fået så meget forærende på Askov Højskole, som jeg ikke turde drømme om på forhånd. Det er en god bagage at få med sig hjem. For mig blev Askov Højskole skolen for livet. Her oplevede jeg til fulde, hvor godt det er at være til som menneske. Får jeg nogensinde brug for et fristed igen – så ved jeg godt, hvor jeg skal hen: til Askov Højskole!

Elisabeth Øllgaard

Beretning, Askov Lærlinge 1989

Det har i år været et slidsomt år, der er blevet snakket og debatteret en del, bl.a. har vi arbejdet meget med vores struktur i bestyrelsen, hvorvidt vi var effektive nok. Det synes vi selv, at vi er.

Endnu foreligger der ikke de store resultater, men de er på vej.

AL-nyt er desværre på det seneste udkommet lidt uregelmæssigt, men det er et problem, der vil blive behørigt løst hen af vejen. Det skal i den forbindelse nævnes, at medlemmerne af Askov Lærlinge er velkomne til at indsende bidrag og vi takker for de allerede indkomne bidrag. Vi har i lighed med tidligere år gjort en stor indsats med hensyn til samarbejdet mellem skolen og Askov Lærlinge og de resultater vi har fået ud af det har været meget positive.

Før i tiden havde vi for at støtte elevfonden forskellige aktiviteter såsom trøjesalg, plakatsalg og indsamling af andre midler. Disse aktiviteter blev for en stund lagt på hylden, da arbejdsbyrden i forhold til udbyttet var for stor.

Vi vedtog på et senere møde at rette op på dette og fik gang i trøjesalget igen og denne gang må det siges at gå fint.

Desværre må vi se i øjnene, at det ikke bliver muligt at udgive et jubilæumsskrift, som vi havde planlagt, da de indsendte bidrag er for få, dette er beklageligt, men vi valgte at prioritere ud fra deisen om, at hellere intet jubilæumsskrift end et, hvis standard, vi mente var for lav. Vi forsøgte os i år med en utraditionel form for elevorientering. Vi havde valgt at besøge de enkelte huse under et af deres husmøder og det må siges, at det blev en succes – der blev tegnet adskilligt flere nye medlemmer til Askov Lærlinge end der er blevet de sidste år. I forbindelse med tilgangen af nye bestyrelsesmedlemmer, har vi fået fremstillet en håndbog over den gældende præcedens i forskellige situationer, dette skulle hjælpe nye bestyrelsesmedlemmer til hurtigere at komme ind i arbejdsrytmen og derved lette bestyrelsesarbejdet væsentligt. Fra Askovgården har vi i år ikke hørt noget, men de får jo som vanligt 1.500,00 kr. årligt, som støtte til deres sociale arbejde.

Til slut vil jeg gerne sige tak til lærerne og det praktiske personale for den hjælp og støtte, de altid er parate til at yde. Jeg vil også gerne takke Annemarie Rolskov, Kirsten Milthers og Anders Pertou, som ikke stiller op til genvalg, for det arbejde de har ydet i bestyrelsen.

Pernille Dam Andersen

Sommermøde 1989

Temaet for årets sommermøde var »Midsommerfortællinger«. Et tema der skulle rumme en lidt anden fortælling end den gængse nemlig den fantastiske fortælling, eller som den også betegnes »Fantasy-fortællingen«.

Mødet startede sent fredag aften hvor vi så Ralph Bakshis tegnefilm »Ringenes Herre«, lavet over Tolkiens roman af samme navn.

Traditionen tro havde Kristian la Cour planlagt en forfriskende morgensang lørdag morgen.

Efter morgensangen lød spørgsmålet: »Undskyld, hvornår går den næste svane?« Spørgsmålet blev stillet af forfatteren Lene Kaaberbøl, der i sit foredrag med undertitlen »– om eventyr og almindeligheder« fortalte dels om fantasy-genren og dels om sit eget forfatterskab, hvorfra den seneste bog »Morgenlandet« netop hører hjemme i fantasy-genren. Lene Kaaberbøl sluttede sit foredrag med en oplæsning fra ovennævnte bog, en bog der berører mange spændende emner.

Som tidligere år ville vi i år lave lørdag eftermiddag til en aktiv eftermiddag. Der var tre tilbud til deltagerne: 1. Fortællerværksted v./ Lene Kaaberbøl, 2. Poetisk leg v./ Knud Peder og 3. Balladedans v./ Lene Halskov.

Størst tilslutning var der til balladedansen, som også undertegnede deltog i. Balladedans er en skandinavisk stampedans, hvor man samtidig med dansen synger en fortælling. Vi der stampe blev rørt godt, men havde trods alt kræfter tilbage da eftermiddagens højdepunkt – folkedansen – gik i gang.

Aftensmaden var lidt anderledes i år. Vi havde valgt at prøve noget nyt, nemlig at gå udenfor med et grill-arrangement. Til alt held trak de mørke truende skyer sig tilbage da Bjarne og Svend Aage tændte op i grillen. Det var et sats at planlægge udendørs grill, men vejret holdt og alle nød den lidt uhøjtidelige form for aftensmad.

Resten af lørdagen stod i festens tegn, orkesteret spillede op til dans, og dansen gik til kl. 2, kun afbrudt af årets Sankt Hans bål, der flammede flot i midsommernatten.

Søndag formiddag var der mulighed for at deltage i gudstjeneste i Askov kirke og kl. 13.30 afsluttedes mødet med foredrag af Hanne Rydal. Hanne fortalte om maleren Jens Søndergaard og dennes stærke naturoplevelse, og som altid når Hanne fortæller, også om en masse andre livsnære ting. Hannes foredrag var en flot afslutning på årets sommermøde.

Som det er fremgået havde vi i år forsøgt os med nogle nye ting, mest iøjnefaldende er grill-arrangementet. Når nye ting skal afprøves kræver det en ekstra indsats rent arbejdsmæssigt, derfor vil vi gerne sige tak til skolens praktiske personale. En speciel tak til Bjarne og Svend-Aage uden hvem vi hverken havde fået grill eller Sankt Hans bål.

Samarbejdet med sommerskolen gik også godt og problemfrit i år, vi vil derfor sige tak for et godt møde.

På sommermødeudvalgets vegne
Marianne Poulsen

Generalforsamling i Askov Lærlinge 1989

Det er flere år siden, at generalforsamlingen samlede så mange deltagere, som det var tilfældet i år. Mellem 80 og 90 fandt vej til Tårnsalen, og tilbragte en times tid med elevforeningens anliggender.

Dirigenthvervet blev i år lagt i hænderne på forstander Hans Henningsen, der fik en smule mere at se til end antydet i dagsordenen.

I forbindelse med formanden Pernille Dam Andersens beretning, der er trykt andet steds i årsskriftet, blev AL-nyt taget op til debat. Flere udtrykte skuffelse over det nummer, der blev udsendt kort før efterårsmødet, og linien i indlæggene var, at enten bliver AL-nyt bedre, eller også kan det være det samme om det udgives eller ej.

Annette Brandi spurgte om jubilæumsbogen er definitivt opgivet, og fik bekræftende svar. Det beklagede hun, og hun opfordrede bestyrelsen til at tage beslutningen op til ny overvejelse og eventuelt søge tilskud til udgivelsen.

Formandsberetningen blev derefter godkendt sammen med Marianne Poulsens beretning fra sommermødet, der også er trykt i årsskriftet.

Thormod Christensen fremlagde regnskabet, der udviste et underskud på 6058 kroner. Han bemærkede, at en væsentlig forklaring er portoudgifterne, der, på grund af et par kiksere ved udsendelsen af AL-nyt, blev omkring 5500 kroner højere end budgetteret. Desuden er en indtægt, fra salg af trøjer, på 2400 kroner ikke bogført før regnskabet blev afsluttet. Der er uændret 563 AL-medlemmer samt 389 DU-medlemmer fra Dansk Udsyn, og det er 74 færre.

Regnskabet blev godkendt.

Kirsten Milthers aflagde beretning fra elevstøttefonden, der i årets løb er blevet 6000 kroner rigere, og dermed er formuen oppe på 49.217,27 kroner. Dermed mangler der mindre end 800 kroner i at nå målet på 50.000 kroner, og Kirsten opfordrede forsamlingen til at hjælpe med en indsats for at nå det ved efterårsmødet.

I spørgsmålet om kontingentet for det kommende år stillede bestyrelsen forslag om en stigning til 100 kroner. Undertegnede advarede mod en så drastisk forhøjelse og foreslog i stedet uændret 80 kroner.

Ved afstemningen stemte 49 for uændret kontingent, 6 imod og 9 undlod at stemme.

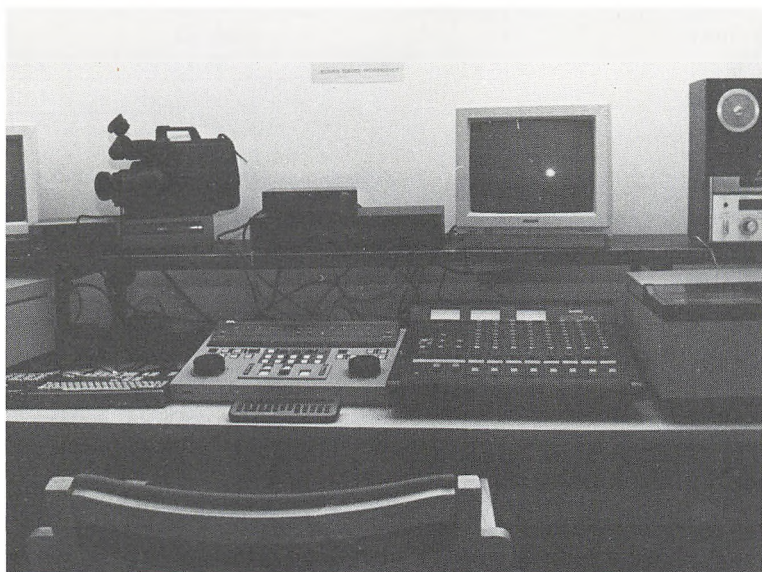
Ved valget til bestyrelsen genvalgte Uffe Tønning og Pernille Dam Andersen, mens Johannes H. Nielsen blev nyvalgt. Som suppleanter valgtes Lene Knudsen, Birthe Preuss og Iris Koll. Anders Pertou, Kirsten Milthers og Anne Marie Rolskov havde på forhånd meddelt, at de ønskede at forlade bestyrelsen.

Som revisor nyvalgtes Kirsten Milthers, der afløser Jan Glenstrup, mens Niels-Erik Jørgensen genvalgtes som revisorsuppleant.

Dagen efter generalforsamlingen konstituerede bestyrelsen sig således:

Marianne Poulsen, formand og styrelsesrepræsentant
Ulf Bromose, næstformand
Uffe Tønning, sekretær
Ulla Kamp, styrelsesrepræsentant
Kirsten Bomholt, elevstøttefondens bestyrelse
Pernille Dam Andersen
Jens Bang
Kamma Lund Hansen
Kirsten Hede Pedersen
Kaj Andersen
Johannes H. Nielsen
Michael Halskov Christensen, valgt af vinterskolen 88-89
Bo Karlshøj Riis, valgt af sommerskolen 89

Ref. Uffe Tønning



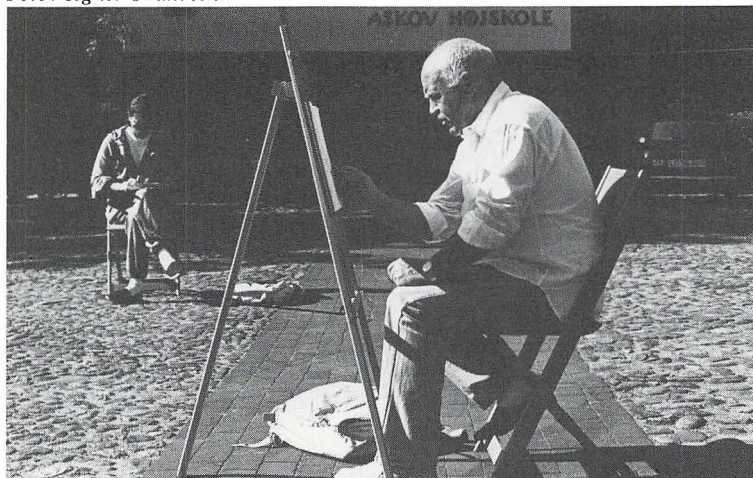
Udsnit af skolens nye videoværksted.

Foto: Flemming Larsen, elev jan.-apr. 1990.

Askov læringes regnskab 1988/89

Indtægt			
Kassebeholdning ved årets begyndelse	kr.	8.792,41	
563 medlemskontingenter	kr.	43.785,00	
389 medlemskontingenter Dansk Udsyn	-	8.541,50	
Salg af trøjer	-	1.390,00	
Renter og diverse	-	195,20	- 53.911,72
Balance			<u>kr. 62.704,13</u>
Udgifter			
Kontorhold	kr.	1.105,48	
Portoudgifter	-	15.166,30	
Tryksager	-	600,85	
Askovgården	-	1.500,00	
Rejsegodtgørelse	-	5.109,00	
Årsskriftet	-	21.622,06	
A.L.-Nyt	-	10.478,01	
Køb af trøjer	-	4.017,05	
Repræsentation og diverse	-	371,00	
			<u>kr. 59.969,75</u>
Kassebeholdning ved årets slutning:			
kasse	kr.	0,00	
bank	-	2.688,64	
giro	-	45,74	kr. 2.734,38
Balance			<u>kr. 62.704,13</u>

Foto: Agner Frandsen.



Askov Højskoles regnskab

RESULTATOPGØRELSE FOR PERIODEN 1. JANUAR TIL 31. DECEMBER 1988

Indtægter:	
Statstilskud	kr. 5.787.543
Skolepenge	– 3.958.142
Øvrige indtægter	– 2.988.340
	<u>kr. 12.734.025</u>
Udgifter:	
Undervisning:	
Lærerlønninger	kr. 3.322.691
Andre	– 390.151
	<u>kr. 3.712.842</u>
Bygninger:	
Prioritetsrenter	kr. 1.747.328
Vedligeholdelse	– 934.292
Varme og lys	– 888.418
Rengøring	– 462.596
Andre	– 180.368
	<u>kr. 4.213.002</u>
Kostforplejning:	
Bespisning	kr. 2.453.409
Andre	– 252.210
	<u>kr. 2.705.619</u>
Administration:	
Kontor incl. løn	kr. 1.080.388
Andre	– 325.015
	<u>kr. 1.405.403</u>
Øvrige udgifter:	
Renter i øvrigt	kr. 93.720
Andre	– 6.878
	<u>kr. 100.598</u>
<i>Udgifter i alt</i>	<u>kr. 12.137.464</u>
<i>Resultat før afskrivninger</i>	<u>kr. 596.561</u>
Afskrivninger:	
Afskrivninger	kr. 393.502
Henlæggelser	– 0
	<u>kr. 393.502</u>
<i>Regnskabsmæssigt resultat</i>	<u>kr. 203.059</u>

BALANCE PR. 31. DECEMBER 1988

Aktiver:

Omsætningsaktiver:

Kontante beholdninger	kr.	1.239.713
Værdipapirer	-	27.770
Debitorer	-	441.250
Varelagre	-	129.578
		<u>kr. 1.838.311</u>

Anlægsaktiver:

Inventar og udstyr, undervisning	kr.	211.537
Inventar, kostafdeling m.v.	-	276.447
Ejendomme, kontantværdi pr. 1/1 1988	-	44.264.900
		<u>kr. 44.752.884</u>

Legater og Fonds	kr.	280.176
----------------------------	-----	---------

<i>Aktiver i alt</i>	kr.	<u>46.871.371</u>
--------------------------------	-----	-------------------

Passiver:

Gæld:

Kortfristet gæld	kr.	3.040.203
Langfristet gæld, kursværdi pr. 31/12 1988	-	21.262.720
		<u>kr. 24.302.923</u>

Legater og Fonds	kr.	280.176
----------------------------	-----	---------

Egenkapital:

Egenkapital:

Saldo pr. 1/1 1988	kr.	23.372.299
Kapitalbevægelser	-	1.287.086
Regnskabsmæssigt resultat	-	203.059
		<u>kr. 22.288.272</u>

<i>Passiver i alt.</i>	kr.	<u>46.871.371</u>
----------------------------------	-----	-------------------

Elever på Askov Højskole 1989–90

Elever sommerskolen 1989

Abbaszadeh, Kourosh, Valløesgade 17 3., 7100 Vejle
Abdi, Ibrahim Hersi, Tåstrupgårdsvej 177 2. th., 2630 Tåstrup
Brunsborg, Hanne Ørts, Grønkærvej 13, Flynder, 7660 Bækmarksbro
Chabert, Tage, Vestervænget 8 B, 7800 Skive
Dall, Flemming, Hovedgaden 24, 6064 Jordrup
Damgaard, Alf, Langelands Folkehøjskole, Kirkeby 20, Magleby, 5935 Bagenkop
Fagerlund, Helle, Munkely 5 B, 2860 Søborg
Fredensborg, Anne Dorte, Blomstertofte 65, 7400 Herning
Frederiksen, Bjarne, Hvidovrevej 548 III mf., 2650 Hvidovre
Frederiksen, Charlotte S., Tinghøjsalle 16 C 15, 6700 Esbjerg
Fritsch, Marianne Foss, Ingemannsvej 11 4. th., 1964 Frederiksberg
Fruegaard, Lisbeth, Rævegade 17, 1315 København K
Ghabarou, Lisbeth Lind, Saxogade 75 3. tv., 1662 København V
Hansen, Bjørn Erik H., Høegh Guldborgsgade 107 III, 8000 Århus C.
Hansen, Peter, Kertemindevej 42, 5800 Nyborg
Heindorff, Lisa Marianne, Dalgas Boulevard 1, lejl. 212 2., 2000 Frederiksberg
Henriksen, Birthe, Nydamsvej 26, Udby, 8950 Ørsted
Heydari, Golamhossein, Janesvej 17 2. 1., 8220 Brabrand
Hornbak, Gitte Jung, Vædderenskarver 288, 6710 Esbjerg
Jacobsen, Lisbet Lundin, Holtevej 37, 5620 Glamsbjerg
Jacobsen, Michael, Grønningen 5, 8600 Silkeborg
Jacobsen, Rasmus Berg, Lindenovsgade 6 tv., 2100 København Ø.
Jensen, Arne, Havnegade 50, 4700 Næstved
Jensen, Birgit Brun, Tøndergade 91 II tv., 8000 Århus C.
Jensen, John E. W., Postrestante, posthuset, 4400 Kalundborg
Jørgensen, Stig Tørslev, Krogestykket 14, 2730 Herlev
Jørgensen, Vagn Vestergaard, Kløverbakken 1, 5672 Nr. Broby
Karpatoff, Nini, Islands Brygge 1 B 3. th., 2300 København S.
Kehlet, Kresten, Kymervej 12, 4140 Borup
Knudsen, Lene, Skovvej 37, Thorning, 8620 Kjellerup
Koll, Iris Elisabeth, Thorsvang 20, Troense, 5700 Svendborg
Kravhvald, Merete, Følfodvej 216 vær. 9, 2300 København S.
Kristensen, Poul Erik, Helligvej 67, 9320 Hjørring
Larsen, Jørgen, Ryslinge Højskole, 5856 Ryslinge
Laursen, Ole Aagaard, Rosenholmvej 8 A, 8543 Hornslet
Lebech, Flemming, Anemonevej 2, 5750 Ringe
Matras, Sjurður Esmar K., Gardavegur 29, 700 Klaksvík, Færøerne

Nielsen, Hans Jørgen, Bomgården, 4792 Askeby
 Nielsen, Henrik, Brandstrup Søvej 5, 8840 Rødkærbro
 Nielsen, Jette, Gormsgade 23 II tv., 7100 Vejle
 Nielsen, Jytte, Møllevej 19, 8370 Hadsten
 Nielsen, Merete Puk, Møllegade 36, 4. tv., 2200 København N.
 Nielsen, Winnie, Rahbeksalle 45, 6700 Esbjerg
 Nørgaard, Steen, Peter Fabersvej 13 III, 8210 Århus V.
 Palludan, Nina, Gl. Dronninggårds Alle 18, 2840 Holte
 Pedersen, Hanne, Skovvejen 75, 8740 Brædstrup
 Petersen, Kirsten, Svendborgvej 39, 8900 Randers
 Randrup, Kim Stig, Rævegade 17, 1315 København K.
 Rasmussen, Mads, Irisvej 5, 4863 Eskilstrup
 Ravn, Cathy M., Tornumvej 22, 6630 Rødding
 Riis, Bo Karlshøj, Strædet 42, Lellinge, 4600 Køge
 Sabbah, Mohammed Mahmoud, Sabroesvej 15 A 2. tv., 3000 Helsingør
 Samimi, Shahriar-Khaleogli, B. S. Ingemannsvej 2, vær. 94, 6400 Sønder-
 borg
 Sayed, Bassem Mohd. El, Christiansgade 8 st. th., 9000 Ålborg
 Simonsen, Brian, Falkevej 40, 7400 Herning
 Skovsgaard, Rene, Lyngdalvej 36, 8500 Grenaa
 Sonne, Per, Nymarksvej 43 B, 4683 Rønnede
 Sørensen, Ann Grand Damgaard, Fynshovedvej 507, 5390 Martofte
 Takashige, Natsume, Izumi 1184 Odawara, Kanagawa, Japan
 Thanabalasingam, Vijayakumar, Barkmøllegade 2 E, II, 6200 Åbenrå
 Wiederhold, Karlina, c/o A. og J. Ahm, Lille Strandstræde 20, 4. tv., 1254
 København K.
 Øhlenschlæger, Troels, Glanshatten 86 C, 5220 Odense SØ
 Øllgaard, Elisabeth, Stationsvej 66, Sdr. Næså, 5792 Årslev

Elever vinterskolen 1989/1990

Al-Hams, Sarhan, Hansborggade 13 B 1, 6100 Haderslev
 Andersen, Jytte M., Midtskovvej 191, 5370 Mesinge
 Andersen, Merete, »Leen« Vanggårdsvej 13, 9700 Brønderslev
 Anglof, Helge H., Nordre Fasanvej 126 II th., 2000 Frederiksberg
 Arentoft, Jacob, Plovhusene 18, 9310 Vodskov
 Barrett, Inger T., Skovvejen 40 4. th., 8000 Århus C.
 Bartholdy, Gunnar, Morbærhaven 8–51, 2620 Albertslund
 Bertelsen, Erik, Udsigten 4, Ø. Bjerregrav, 8900 Randers
 Bidstrup, Lasse Rosenbek, Viborgvej 54, 7500 Holstebro
 Bidstrup, Nanna M., Odensegade 14 4. tv., 8000 Århus C
 Blichfeldt, Lisbeth V., Borupvej 14 B, 3320 Skævinge
 Bohn, Jette, Rostrupsvej 15, 9000 Ålborg
 Breinholt, Ingrid S., Sønderparken 34 II th., 7500 Holstebro
 Carlsen, Esben W., Blåkløkkevej 1, 9800 Hjørring
 Christensen, Annemarie, Tøndervej 42, 6760 Ribe
 Clemmensen, Tina E., Maribovej 14, Veddelev, 4000 Roskilde

Damgaard, Søren, Stationsvej 25, 6230 Røde Kro
Dixen, Liselotte, Vesterbro Torv 10, IV lejl. 14, 8000 Århus C.
Faugsted, Bent P. E., Lisesmindevej 18 I, 5230 Odense M.
Fogde, Lise Lotte, Damtoften 30 I tv., 6950 Ringkøbing
Gaafar, Susan, Vesterled 4, 4540 Fårevejle
Hansen, Bente, Maltevej 16, Askov, 6600 Vejen
Hansen, Bettina, Enghavevej 13, 5856 Ryslinge
Hansen, Claus B., Ved Stampedammen 34, 2970 Hørsholm
Hansen, Jacob, Husumvænge 23, 2700 Brønshøj
Hansen, Karin Merete, Drewnsensvej 30 2. th., 5000 Odense C.
Hansen, Lone, Kordilgade 60 2. tv., 4400 Kalundborg
Hansen, Mette Qvistgaard, Granvænget 19, 4800 Nykøbing F.
Hansen, Vesna, Aldersrogade 45 c. 3. th., 2200 København N.
Hansen, Åge Frisk, Midtvejscentret »Sølyst«, Sundvej 96, 8700 Horsens
Heick, Ole, Spobjergvej 52, vær. 9, 8000 Århus C.
Hejl, Per, Mølmarksvej 62, 5700 Svendborg
Henneberg, Kirsten, Mølleparken 494, 7190 Billund
Hestbæk, Anette Vedel, Ø. Bordingvej 20, 8600 Silkeborg
Holm, Jacob Bror, Agnetevej 11, 2800 Lyngby
Jacobsen, Søren, Møller Meyersvej 9, 8240 Risskov
Jensby, John M., Langgade 30 A, Lund, 8700 Horsens
Jensen, Herluf Chr., Viborgvej 55, 9600 Aars
Jensen, Lone, Bagsværd Hovedgade 116 A 5F, 2880 Bagsværd
Jepsen, Tina, Skolebakken 4, 8763 Rask Mølle
Johnsen, Michael, Nørre Alle 3 5. tv., 2200 København N.
Jølphe, Kamran S., Grønjordsskollegiet 4704, 2300 København S.
Jørgensen, Helle, Peter Bangsvej 214 4. th., 2000 Frederiksberg
Jørgensen, Lars R. D., Rønnebærparken 44 III, 4000 Roskilde
Karottki, Olav Ben, Sigvej 6, 7700 Thisted
Karstoft, Ruben, Døvlingvej 2, 6933 Kibæk
Kempf, Birthe, Kronenshedevej 12, Vang, 7700 Thisted
Kjærsgård, Gitte K., Toftevangen 56, 3200 Helsingø
Knudsen, Per Salling, Ryesgade 34 I th., 9000 Ålborg
Kristensen, Rita L., Dolmervej 21, Voldby, 8500 Grenå
Kristiansen, Anne-Marie, Ågade 75, Gudumholm, 9280 Storvorde
Krog, Helle Vibe, Fårtoftevej 63, kld., 7700 Thisted
Krog-Nielsen, Pia A., H. P. Simonsens Alle 115, 5000 Odense
Lange, Ida, Eriksholm 42, 4390 Vipperød
Larsen, Arne, Gammellosevej 93 I th., 2800 Lyngby
Larsen, Flemming, Bulgariensgade 5 III th., 2300 København S.
Larsen, Lotte E., Regenburgsgade 9 tv., 8000 Århus C.
Larsen, Noe S., Peter Bangsvej 18, 2000 Frederiksberg
Lassen, Søren H., Hverringevej 194, 5300 Kerteminde
Lauridsen, Brigitte, Storegade 139, 6560 Sommersted
Lind, Annemette, V. Krotoften 1, Nordby, 6720 Fanø
Lundegaard, Lise-Lotte, Godthåbsgade 40 4., 5000 Odense C.

Madsen, Jørgen, Blangstedgårdsalle 110, 5000 Odense C.
Madsen, Ole, Hølgildgårdvej 19, Arnborg, 7400 Herning
Madsen, Ulla, Dalslandsgade 8, Blok c. 206, 2300 København S.
Mansour, Amer, Hotel Saga, Colbjørnsensgade 20, 1652 København V.
Micha, Philipp, Laniostr. 21, 4050 Mönchengladbach 5, Vesttyskland
Mikkelsen, Kirsten N., Asgård 50, 9700 Brønderslev
Mohr, Jørgen Pind, Ringtoften 149 1B, 2740 Skovlunde
Mommsen, Signe Bøggild, Rungstedvej 16, 8000 Århus C.
Mondrup, Mette, Storegade 30 3. th., 7330 Brande
Møller, Rasmus D., Gl. Åbenråvej 10 B, 6300 Gråsten
Nezarati-Hendijani, Kamran, Fynsvej 74, 6000 Kolding
Nielsen, Anne L., Saltøvej 124, Vallensved, 4700 Næstved
Nielsen, Ejler, Brumleby 193 L27, 2100 København Ø
Nielsen, Kim, Engtoftevej 11, 4293 Dianalund
Nielsen, Niels O. B., Vesterbro 57, 5000 Odense C
Nielsen, Tove N., Bjergkløverstien 3, Yderby, 4583 Sj. Odde
Nielsen, Ulla S., Valdemarsgade 8 II th., 6700 Esbjerg
Odgaard, Elsebet, Svendborglandevej 22, 5871 Frørup
Olesen, Mette, Skovbrynet 5, 6800 Varde
Olesen, Verner, Ø. Gestenmosevej 18, 6621 Gesten
Olsen, Jeanette, Jernaldervej 31, 8382 Hinnerup
Olsen, Jens Herløv, Poul la Coursvej 13 I mf., 8660 Skanderborg
Ovesen, Finn, Stolbjergvej 7 a, 9500 Hobro
Pedersen, Benny G. H., Kærvej 5, 4160 Herlufmagle
Petsch, Torben C., Skolevænget 5, Over Jerstal, 6500 Vojens
Poulsen, Bente, Augustenborggade 257, 10. tv., 8000 Århus C.
Qvist, Ana C. B., Vejrøvænget 67, 5500 Middelfart
Rasmussen, Carsten B., Filskovvej 42, Blåhøj, 7330 Brande
Rasmussen, Marianne, Harlekinvej 46, 5270 Odense N.
Reseke, Anne-Louise, Brandsbjerg 39, 4400 Kalundborg
Rolskov, Olav, Skovgårdsvænget 24, 8310 Tranbjerg
Rønde, Anni, Labing Møllevvej 6, 8462 Harlev
Sandgaard, Niels J., Lyngens Kvarter 31, 7400 Herning
Schlünssen, Inger, Bøgevej 24, 6600 Vejen
Schmidt, Lasse, Helge Rodesvej 9 2. th., 8210 Århus V.
Stick, Heidi Kathryn, 1729 106th PLNE Bellevue WA 98004, USA
Sugimoto, Shin, Sproghøjskolen, Kalø, 8410 Rønde
Søby, Marianne, Valmuehaven 62, 2765 Smørum
Sørensen, Anni Skov, Bernstorffsvej 20, 2900 Hellerup
Sørensen, Hanne F., Høllvej 8, Gårslev, 7080 Børkop
Sørensen, Helge H., Østervangsvej 15, 8450 Hammel
Sørensen, Torben, Vedstedvej 23, 9220 Ålborg Ø.
Takashige, Natsume, Iizumi, 1184 Odawara, Kanagawa, Japan
Therkildsen, Poul E., Rubjergvej 14, 7100 Vejle
Thomsen Iben J., Bakkelyparken 13 A, 8680 Ry
Vind, Bjarke, Ulstrup Vænge 28, 4400 Kalundborg

Vinther, Mette, Nørremøllevej 7, 8800 Viborg

Wrang, Peter, Enghavevej 23, 8680 Ry

Zinck, Karen Marie, Østerbro 59 2. th., 9000 Ålborg

Zurek, Andrzej, c/o Jeanette Olsen, Jernaldervej 31, Søtoften, 8382 Hinnerup

Østergaard, Ole, Broager 9, 6760 Ribe



Foto: Agner Frandsen.



Foto: Agner Frandsen.